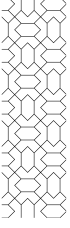


## CITATION

Halil KAYA, "Analysis of Narratives Concerning Images of the Prophet", *Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZIFDER]*, 17, (2020/17) pp. 189-220.



# HZ. PEYGAMBER'İN RESMİ İLE İLGİLİ RİVÂYETLERİN TAHLİLİ

Analysis of Narratives Concerning Images of the Prophet

## Halil KAYA

Dr. Öğr. Üyesi,

Hakkari Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü.

Assist. Prof.,

Hakkari University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences.

[halilkaya@hakkari.edu.tr](mailto:halilkaya@hakkari.edu.tr), Orcid: 0000-0002-9773-4988.

## Öz

Bu makalede, Hz. Peygamber'in (sas) resmi/tasviri ile ilgili rivâyetler sened ve metin yönüyle incelenmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda Hz. Peygamber'in resmi ile ilgili 'Ubâde b. Şâmit, Dîhye b. Hâlife, Cübeyr b. Mut'ım ve Hişâm b. 'Âs olmak üzere dört farklı sahâbeden asli kaynaklarda on beş'ten fazla rivâyet tespit edilmiştir. 'Ubâde b. Şâmit ve Hişâm b. 'Âs tarihiyle nakledilen haberlerin içerikleri uzun olup birbirine çok yakındır. Dîhye b. Hâlife ve Cübeyr b. Mut'ım vasıtasıyla gelen rivâyetler ise kısa olup hem birbirinden hem de diğer iki sahâbenin naklettikleri haberlerden farklı içeriklere sahiptir. Rivâyetlerin ortak yönü, çalışmanın isminden de anlaşıldığı üzere rivâyetlerde Hz. Peygamber'in tasviri ile ilgili bilgilerin yer almasıdır. Ancak bu haberlerden hiçbiri "sahih" veya "hasen" derecesinde değildir ve 'Ubâde b. Şâmit ile Dîhye b. Hâlife'den nakledilen rivâyetlerin kaynaklarda verilen bilgilere göre itibar dahi edilemeyecek derecede çok zayıf oldukları tespit edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Hadis, Hz. Peygamber, Peygamberler, Tasvir/Resim, Rivâyetler.

## Abstract

In this article, narrations about images of the prophet regarding sanad and text has been analyzed. Following the research it concluded that narratives about the images of the Prophet have been identified by four narrator sahabes; Ubâde b. Şâmit, Dîhye b. Khalife, Cübeyr b. Mut'ım and Hishâm b 'Âs as more than fifteen different narratives in major sources. The content of the texts narrated by 'Ubâde b. Şâmit and Hishâm b 'Âs are long and very similar to each other. The narrations that come through Dîhye b. Khalife and Cübeyr b. Mut'ım are short and have different contents from each other and from the passages that conveyed by the other two Sahabes. As it is understood from the name of the study, the common aspects of these narrations is that they are all about the information about the description of the Prophet. As a result of the investigation

## KAYNAKÇA

Halil KAYA, "Hz. Peygamber'in Resmi İle İlgili Rivâyetlerin Tahlihi" *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZIFDER]*, 17, (2020/17) ss. 189-220. **Makale Geliş T.:** 23/09/2019 **Kabul T.:** 07/01/2020 **Makale Türü:** Araştırma Makalesi.

of the isnad, it was concluded that none of the isnad of these passages had a degree of “sahîh” or “hasen”. In addition to that, according to the information given in the sources the narrations conveyed from ‘Ubâde b. Şâmit and Dîhye b. Khalife found to be too weak even doesn’t worth to be taken into account.

**Keywords:** Hadith, Prophet, Prophets, Description/Painting, Narratives.

## GİRİŞ

Kaynaklarda, “ص،و،ر” harflerinden oluşan “صُورَة” kelimesinin çoğulu “şuver=‘صُور’ olarak geçmekte ve çoğunlukla insanın yüzü anlamında kullanılmaktadır. Tasvîr de bir nesnenin veya kişinin resminin bir levhaya veya duvara nakşedilmesidir.<sup>1</sup> Bu çalışmada bu iki kelime ve türevleri Türkçeye “resim” veya “resimler” şeklinde tercüme edilmiştir. Bunun temel nedeni de Âcurrî (öl. 360/970), Ebû Nu‘aym (öl. 430/1038) ve Beyhaķî’nin (öl. 458/1065) rivâyetlerinde “صور” ile birlikte heykel/put manasına gelen “تماثيل” ifadesinin yer almasıdır. Ayrıca metinlerden de bu kelimelerin resim anlamında zikredildiği anlaşılmaktadır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber’in tasvîri ile ilgili herhangi bir akademik çalışma bulunmamaktadır.<sup>2</sup> Ayrıca bu konuda günümüze kadar detaylı bir literatür taraması ve konuyla ilgili rivâyetlerin isnad analizi de yapılmamıştır. Bu itibarla bu çalışmada Hz. Peygamber’in tasvîri ile ilgili haberler, öncelikle tespit edilmiş, sonra da ağırlıklı sened olmak üzere tahlil edilmiştir. Aynı sahabeden nakledilen haberler bir ana başlık altında incelenmiş, söz konusu rivâyetlerin senedlerinde yer alan râviler cerh ve ta’dîle tabi tutulmuş, keza metinler arasındaki farklılıklara da rivâyetlerin hemen akabinde temas edilmiştir. Konuyla ilgili farklı sahabeden asli olan ve asli olmayan kaynaklarda yirmi’den fazla haber tespit edilmiştir. Bu itibarla fazla hacimli olmasın diye nakledilen rivâyetler arasında daha çok isnadlı olarak kaydedilen haberler detaylı bir şekilde değerlendirmeye tabi tutulmuş, isnad ince-

<sup>1</sup> Bk. Mecduddîn Ebû’s-Se’âdât el-Mübârek b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fi ğaribi’l-hadîsi ve’l-eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmûd Ahmed et-Tanâhî (Beyrût: el-Mektebetü’l-İlmiyye, 1399/1979), 3/58-59; Heyet (İbrâhîm Mustafâ ve diğeri), *el-Mu’cemü’l-vesît* (Kahire: Dâru’d-da’ve, ts.), 1/528.

<sup>2</sup> Bu çalışmada yer alan rivâyetlerin bir kısmı Zehebî’nin *Târihu’l-İslâm* adlı eserinde yer almaktadır. Zehebî’nin söz konusu eseri tercüme edilmiş ve konumuzla ilgili kısmının tercümelemeleri de internet sayfalarının bazılarında bulunmaktadır (bk. Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Târihu’l-İslâm ve vefeyâtü’l-meşâhîr ve’l-a’lâm*, thk. Beşâr ‘Avvâd Ma’rûf [b.y.: Dâru’l-ġarbi’l-İslâm, 2003], 1/797-803).

lemesi ile birlikte elde edilen bilgiler ışığında bir sonuca varılmıştır. Senedleri olmayan nakiller için ise doğal olarak herhangi bir isnad analizi yapılmadan sadece bir kısmının kaynaklarına yer verilmiştir.

## 1. CÜBEYR B. MUT'IM'DEN GELEN RİVÂYETLER

Hz. Peygamber'in tasvîri/resmi ile ilgili Cübeyr b. Mut'im'den (ra.) (öl. 57/676) biri kısa, diğeri ise daha detaylı olmak üzere iki farklı rivâyet nakledilmiştir.

### 1.1. Birinci Rivâyet

Cübeyr b. Mut'im'den detaylara girilmeden rivâyet edilen ve Buḥârî'nin (öl. 256/869) *Târiḥu'l-kebir* adlı eserinde yer alan haber şöyledir:

قال: محمد حدثني محمد بن عمر قال: حدثتنا ام عثمان بنت سعيد عن ابيها سعيد عن ابيه محمد بن جبير عن جبير بن مطعم قال: (خرجت تاجرا إلى الشام فلقيت رجلا من اهل الكتاب فقال: هل عندكم رجل يتنبأ؟ قلت: نعم، فجاء رجل من اهل الكتاب فقال: فيم انتم؟ فادخلني منزلا له فإذا فيه صور فرأيت النبي صلى الله عليه وسلم، قال: هو هذا؟ قلت: نعم، قال: انه لم يكن نبى الا كان بعده نبى الا هذا النبي).

Cübeyr b. Mut'im (ra.) anlatıyor: “*Ticaret için Şam’a gittim ve Ehl-i Kitap’tan bir adamla karşılaştım. O kimse bana, ‘Sizin bölgede peygamberlik iddiasında bulunan biri var mı?’ diye sordu. Ben de ‘Evet var.’ dedim. Tam bu esnada Ehl-i Kitap’tan başka bir adam geldi ve ‘Nerelisiniz?’ diye sordu. Daha sonra beni kendisine ait bir eve götürdü. Evde resimler vardı. Hz. Peygamber’in resmini gördüm. O da bana ‘Bu mu?’ diye sordu, ben de ‘Evet’ dedim. Akabinde dedi ki: ‘Her peygamberden sonra bir peygamber gelecektir. Ancak bu Peygamber’den sonra hiçbir peygamber gelmeyecektir.’*”<sup>3</sup>

Cübeyr b. Mut'im'den nakledilen ve birkaç kaynakta yer alan diğer bir rivâyet de şöyledir:

Cübeyr b. Mut'im (ra.) anlatıyor: “*Cahiliye<sup>4</sup> (döneminde) ticaret için Şam’a gittim. Tam Şam’a yaklaşmak üzereyken Ehl-i Kitap’tan bir adamla karşılaştım. O kimse bana ‘Sizin bölgede peygamberlik iddiasında bulunan biri var mı?’*

<sup>3</sup> Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buḥârî, *Târiḥu'l-kebir*, thk. Mustafa ‘Abdülkâdir Aḥmed ‘Atâ (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-‘ilmiyye, 1422/2001), 1/179.

<sup>4</sup> Cahiliye dönemi denildiğinde Arapların, İslâmiyet’ten önce üzerinde oldukları durum ve fetret devri kastedilmektedir (detaylı bilgi için bk. İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, 1: 322; İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, 11/130). Bu itibarla Cübeyr, “cahiliye” kelimesini mecazi anlamda yani kendisinin daha Müslüman olmadığını belirtmek için bu ifadeyi kullandığı anlaşılmaktadır. Çünkü Cübeyr, hicretten sonra Müslüman olmuştur (bk. İbn ‘Abdiberr, *el-İstî‘âb fî ma’rifeti'l-ashâb*, 119).

diye sordu. Ben de 'Evet var.' dedim. O da bana 'Resmini görsen tanır mısın?' dedi. 'Evet' dedim. Daha sonra beni içinde resimler bulunan bir eve soktu. Hz. Peygamber'in resmini göremedim. Tam bu esnada onlardan başka bir adam içeri girdi ve 'Nerelisiniz?' diye sordu. Ben de nereli olduğumu söyledim. Daha sonra beni kendi evine götürdü. Eve girer girmez Hz. Peygamber'in resmini gördüm. (Resimde) Hz. Peygamber'in topuğundan bir adam tutmuştu. Ben de 'Hz. Peygamber'in topuğundan tutan bu adam kim' diye sordum? Bunun üzerine adam şöyle dedi: 'Her peygamberden sonra bir peygamber gelecektir. Ancak bu Peygamber'den sonra hiçbir peygamber gelmeyecektir ve bu adam da ondan sonra halife olacak kişidir.' Orada (yazılan) özellikler Hz. Ebû Bekr'e aitti."<sup>5</sup>

Taberânî'nin (öl. 360/970) *Mu'cemu'l-evsat* ve *Mu'cemu'l-kebir* adlı eserlerinde nakledilen haberin sened ve metinleri aynıdır. Ancak *Mu'cemu'l-evsat*'ın sonunda isnadla ilgili şöyle bir izah bulunmaktadır: "Bu hadis, Cübeyr b. Mut'im'den sadece bu isnadla rivâyet edilmiş ve Muhammed b. İdris bu isnadda teferrüd etmiştir (tek kalmıştır)."

Buhârî ile Taberânî'nin rivâyetlerinin metinleri birbirine çok benzese de Taberânî, Buhârî'den farklı olarak haberi daha detaylı nakletmiştir. Örneğin Taberânî'nin aktardığı haberin başında geçen detaylar ile Hz. Ebû Bekr ile ilgili bilgiler, Buhârî'nin rivâyetinde bulunmamaktadır.

Taberânî ile Âcurrî, Ebû Nu'aym ve Beyhaqî'nin rivâyetleri arasındaki farklılıklara gelince kısacası şu şekildedir: Buhârî ve Taberânî'nin naklettikleri haberde Hz. Cübeyr'in ticaret için Şam'a gittiği bilgilerine yer verilirken; diğerlerinin rivâyetlerinde ise "ticaret" kelimesine temas edilmemiştir. Keza Buhârî ve Taberânî'nin aktardıkları haberlerde Şam'ın yakınlarında Cübeyr b. Mut'im'in Ehl-i Kitap'tan biriyle karşılaştığı ve bu kişinin Hz. Cübeyr'i bir eve götürdüğü bilgileri yer almaktadır. Diğerlerinin rivâyetlerinde ise Hz. Cübeyr'in Şam bölgesinin içinde yer alan Busrâ'da Hıristiyanlardan bir grupla karşılaştığı ve bu grubun kendisini

<sup>5</sup> Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Aḥmed et-Taberânî, *Mu'cemu'l-kebir*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Silefî (Kahire: Mekrebetu İbn Teymiyye, ts.), 2/125 (hadis rakamı: 1537); *Mu'cemu'l-evsat* (Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1415/1995), 8/148; Ebû Bekr Muhammed b. el-Huseyn el-Âcurrî, *Kitâbu's-şerîa'*, thk. 'Abdullah b. Ömer b. Süleymân ed-Dümeycî (Riyâd: Dâru'l-vatan, 1418/1997), 3/1459-1461; Ebû Nu'aym, Aḥmed b. 'Abdillah el-Asbahânî, *Delâilu'n-nübüvve*, nşr. Muhammed Ravvâs Kal'acî-'Abdulber Abbas (Beyrut: Dâru'n-nefâis, 1406/1986), 1/49-50; Ebû Bekr Aḥmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhaqî, *Delâilu'n-nübüvve ve ma'rifetu aḥvâli sâhibi's-şarîa'*, thk. Abdülmütî Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1405/1985), 1/384-385. Yukarıdaki metin Taberânî'nin *Mu'cemu'l-kebir* adlı eseri esas alınarak tercüme edilmiştir.

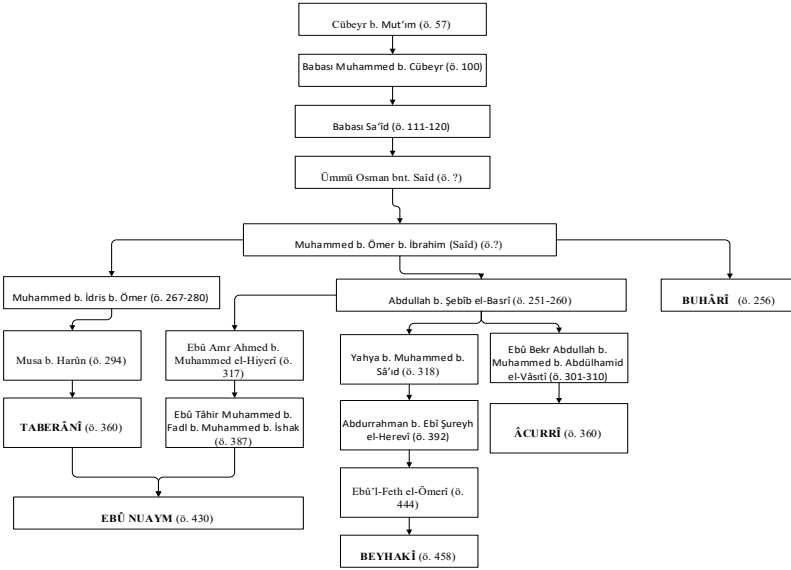
manastıra götürdükleri malumatı geçmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in son peygamber olduğu ile ilgili bilgi Âcurrî, Ebû Nu'aym ve Beyhaķî'nin rivâyetlerinde bulunmamaktadır. Son olarak "cahiliye döneminde" ifadesi sadece Taberânî'nin aktardığı haberde yer almaktadır.

Âcurrî, Ebû Nu'aym ve Beyhaķî'nin naklettikleri rivâyetlerinin metinleri ise neredeyse birbirinin aynısıdır. Yalnızca Beyhaķî'nin rivâyetinde, "Siz bana Hz. Peygamber'in resmini göstermezseniz, ben size göstermem." anlamına gelen cümle geçmemektedir.

Ali el-Muttaķî (öl. 975/1567), konuyla ilgili Bilal b. el-Hâris (öl. 60/679) adındaki sahabiye, Taberânî'nin *Mu'cemu'l-kebîr*'ini kaynak göstererek bir rivâyet nispet etmiştir.<sup>6</sup> Bu haberdeki metin ile yukarıda Taberânî'nin Cübeyr b. Mut'im'den (ra.) naklettiği metin birebir aynıdır. Ancak söz konusu sahabiden Taberânî'nin elde mevcut bulunan eserindeki cüzlerde böyle bir rivâyet tespit edilememiştir.

### 1.1.1.1. Sened

#### 1.1.1.1.1. İsnadın Şeması<sup>7</sup>



<sup>6</sup> Alâuddîn Ali b. Hisâmî'd-Dîn el-Hindî el-Muttaķî, *Kenzu'l-'ummâl fî süneni'l-aķvâli ve'l-ef'âli* (b.y.: Muessesetü'r-risâle, 1401/1981) 12/365 (hadîs rakamı: 35371).

<sup>7</sup> Şemada Buhârî'ye kadar olan râviler, onun eserinde zikredilen isimlerle kaydedilmiştir.

### 1.1.1.2. Râvilerin Tanıtımı

Ortak olan râvilerin tanıtımları ilk geçtikleri yerde temas edilecektir. Ancak diğer senedlerde, isimlerinde bir farklılık var ise onlara da değinilecektir.

#### 1.1.1.2.1. Buḥârî'nin Râvileri

**Buḥârî** (öl. 256/869): Ebû 'Abdillah Muhammed b. İsmâil el-Buḥârî olan bu râvi, ilk kez tamamına yakını sahîh ve merfû' olan hadîsleri bir araya getiren meşhur hadîs âlimidir.

Buḥârî'nin yukarıdaki rivâyetinin Arapça metninde görüldüğü üzere "ḳâle Muhammed" = "Muhammed söyledi." şeklinde bir râvinin adı geçmektedir. Beyhaḳî, Buḥârî'nin bu haberi *Târîḥ* adlı eserinde nisbesi belirtilmeyen Muhammed adındaki bir râviden aldığını ifade etmiştir.<sup>8</sup> Ancak yapılan araştırmalarda, Buḥârî'nin rivâyetinde yer alan "Muhammed" isminin Buḥârî'nin kendi adı olduğu sonucuna varılmıştır. Çünkü İsmâil b. Muhammed el-İsbahânî, Buḥârî'ye izafe ettiği rivâyette, söz konusu haberin Buḥârî'nin Muhammed b. Ömer'den naklettiği şeklinde kaydetmiştir. Ayrıca kaynaklarda, Buḥârî'nin Muhammed b. Ömer'den hadîs tahdis ettiğini ifade eden bilgiler de göz önünde bulundurduğunda bu sonuca varmak mümkündür. Keza Âcurrî, Ebû Nu'aym ile Beyhaḳî'nin senedlerine ve senedlerinde geçen râvilerin vefat tarihlerine bakıldığında da bu sonuç ortaya çıkmaktadır.

**Muhammed b. Ömer** (öl. ?): Muhammed b. Ömer b. İbrâhîm. Cübeyr b. Mut'ım'ın soyundandır. Ümmü Osman bint Sa'îd'ten hadîs rivâyet etmiştir. Buḥârî de ondan hadîs rivâyet etmiştir. İbn Hıbbân (öl. 354/964), Muhammed b. Ömer'in babasının ismini 'Amr olarak kaydetmiştir.<sup>9</sup> Beyhaḳî ise bu râvinin dedesinin adını İbrâhîm yerine "Sa'îd" olarak zikretmiştir. Bu hata, istinsah yapan kişiden kaynaklanmış olabilir. Çünkü İbn Kesîr (öl. 774/1372) *el-Bidâye ve'n-nihâye* adlı

<sup>8</sup> Beyhaḳî, *Delâilü'n-nübüvve*, 1/385.

<sup>9</sup> Ebû Muhammed 'Abdurrahmân b. Muhammed b. İdris et-Temîmî er-Râzî İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1371-1373/1952-1953), 8/19; Muhammed b. Hıbbân b. Aḥmed et-Temîmî ed-Dârimî el-Bustî, *es-Siḳât* (Haydarabat: Dâiretu'l-me'ârifî'l-Osmâniyye, 1393-1403/1973-1983), 9/67.

eserinde Beyhâkî'den iktibas ettiği rivâyette “Muhammed b. Ömer b. İbrâhîm” olarak kaydetmiştir.<sup>10</sup> Kaynaklarda, söz konusu râvinin cerh veya ta'diline yönelik herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

**Ümmü Osman bint Sa'îd** (öl. ?): Bu râvi, Sa'îd b. Muhammed b. Cübeyr'in kızı, Muhammed b. Ömer b. İbrâhîm'in de ninesidir. Yapılan araştırmalara göre kaynaklarda ismi, hayatı ile cerh veya ta'dili hakkında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Sadece konuyla ilgili Cübeyr b. Mut'im'den (ra.) gelen rivâyetlerin senedlerinde yer almaktadır.

**Sa'îd** (öl. 111-120/729-737): Sa'îd b. Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im el-Ğureşî. Babasından, yani Muhammed b. Cübeyr'den hadîs rivâyet etmiştir. Zehebî (öl. 748/1347), bu râvi hakkında “mâ a'lemu bi-hi be'sen” demiş; İbn Hacer (öl. 852/1448) de “makbul” olduğunu söylemiştir.<sup>11</sup>

**Muhammed b. Cübeyr** (öl. 100/718): Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im b. 'Adî b. Nevfel b. Abdimenâf el-Ğureşî Ebû Sa'îd el-Medenî. Babasından yanı Cübeyr b. Mut'im'den hadîs almıştır. Ondan da oğlu Sa'îd hadîs rivâyet etmiştir. İbn Hacer, sika olduğunu söylemiştir.<sup>12</sup>

**Cübeyr b. Mut'im** (öl. 57/676): Sahabidir. Cübeyr b. Mut'im b. A'dî b. Nevfel b. Abdimenâf el-Ğureşî. Oğlu Muhammed ondan hadîs nakletmiştir.<sup>13</sup> Kaynaklarda belirtildiğine göre Cübeyr, Mekke'nin fethi gününde veya Hayber Antlaşması'nın yapıldığı yılda Müslüman olmuştur.<sup>14</sup>

#### 1.1.1.2.2. Taberânî'nin Râvileri

**Taberânî** (öl. 360/970): Ebû'l-Ğāsım Süleyman b. Aḥmed b. Eyûb eş-Şâmî et-Taberânî. Taberânî, Muhaddisu'l-İslâm, hafız, sika ve imam sıfatları ile anılmaktadır.<sup>15</sup>

<sup>10</sup> Ebû'l-Fedâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Ğureşî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. 'Abdullah b. 'Abdilmuhsin et-Turkî (b.y.: Dâru hicre, 1424/2003), 8/535-536.

<sup>11</sup> Buḥârî, *Târiḥu'l-kebir*, 3:514; Zehebî, *Târiḥ*, 3:240; Aḥmed b. Ali b. Hacer el-'Asḳalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme, (Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1406/1986), 240.

<sup>12</sup> Buḥârî, *Târiḥu'l-kebir*, 2/52; Zehebî, *Târiḥ*, 2/1164; İbn Hacer, *Takrîb*, 471.

<sup>13</sup> Aḥmed b. Ali b. Hacer el-'Asḳalân, *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe* (Beyrut: y.y., ts.), 1/462; *Tehzîbü't-Tehzîb* (Beyrut: y.y., 1421/2001), 2/56.

<sup>14</sup> Ebû 'Amr Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. 'Abdilberr el-Ğurtubî en-Nemerî, *el-İst'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. 'Âdil Mürşid (Beyrut: Dâru'l-a'lâm, 1423/2002), 119.

<sup>15</sup> Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Aḥmed b. Osman ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*,

**Musa b. Harûn** (öl. 294/905): Musa b. Harûn b. ‘Abdillâh b. Mervân el-Hafız Ebû ‘İmrân el-Bezzâz. Taberânî, ondan hadîs almıştır. Hatîb el-Bağdâdî (öl. 463/1071), sika âlim ve hafız; Zehebî de “hıfz” ve “itkân”da (hafızasının sağlamlığı konusunda) döneminin imamı olduğunu söylemişlerdir.<sup>16</sup>

**Muhammed b. İdris** b. Ömer (öl. 267/880): Ebû Bekr el-Mekkî. Humeydî’nin (öl. 219/834) kâtibidir. İbn Ebî Hâtim (öl. 327/938), “sadûk” olduğunu söylemiştir.<sup>17</sup>

### 1.1.1.2.3. Âcurrî’nin Râvileri

**Âcurrî** (öl. 360/970): Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. ‘Abdillâh el-Bağdâdî el-Âcurrî. Hatîb el-Bağdâdî, “sika”; Zehebî ise “saduk” olduğunu belirtmiştir.<sup>18</sup>

**Ebû Bekr ‘Abdullah** b. Muhammed b. Abdülhamid el-Vâsıtî (öl. 301-310/913-922): Âcurrî, bu râviden hadîs tahdis etmiş ve Hatîb el-Bağdâdî, onu “sika” olarak nitelendirmiştir.<sup>19</sup>

**‘Abdullah b. Şebîb** (öl. 251-260/865-873): Ebû Sa’id ‘Abdullah b. Şebîb er-Rab’î el-Medenî. ‘Abdullah b. Şebîb’in Muhammed b. İdris b. Ömer’den hadîs işitmesi ile ilgili herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Sadece Beyhakî’nin naklettiği isnad zincirinde yer alan Yahya b. Şâid, kendisinden hadîs rivâyet ettiği bilgisine ulaşılmıştır. Ebû Ahmed el-Hâkim (el-Kebîr) (öl. 378/988) “zâhibu’l-hadîs” olduğunu; Fadleke’r-Râzî (öl. 270/883), “boynunun vurulmasının helal olduğunu”; Zehebî ise “sika olmadığını” söylemiştir.<sup>20</sup>

thk. Şuayb Arnaût ve diğerleri (Beyrut: Muessesetü’r-risâle, 1402-1409/1982-1988), 16/119.

<sup>16</sup> Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşâr A’vâd Ma’rûf (Beyrut: Dâru’l-ğarbi’l-İslâmî, 1422/2002), 15/48; Zehebî, *Târîh*, 6/1059.

<sup>17</sup> İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9:137; Ebû Süleyman Muhammed b. ‘Abdillâh b. Ahmed er-Reb’î ed-Dimaşkı, *Târîhu mevlidi ‘ulemâ’i ve vefiyâtilihim*, thk. ‘Abdullah b. Ahmed Süleyman (Riyad: Dâru’l-âsime, 1410), 2/584; Zehebî, *Târîh*, 20/436.

<sup>18</sup> Hatîb, *Târîh*, 3/35; Zehebî, *Siyer*, 16/133-134.

<sup>19</sup> Hatîb, *Târîh*, 11/315; Zehebî, *Târîh*, 7/183.

<sup>20</sup> Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Mizânü’l-ittidâl fi nakdi’r-ricâl* (Beyrut: Dâru’l-ma’rife, 1382/1963), 2/438; *Târîh*, 6/103.



#### 1.1.1.2.4. Ebû Nu'aym'in Râvileri

**Ebû Nu'aym** (430/1038): Ebû Nu'aym Aḥmed b. 'Abdillāh b. Aḥmed b. İshâk el-Asbahânî. İbn Ḥacer, "sadûk" olduğunu söylemiştir.<sup>21</sup>

**Ebû Tâhir Muhammed** b. Fadl b. Muhammed b. İshâk (öl. 387/996): Ebû Tâhir Muhammed b. Fadl b. Muhammed b. İshâk b. Ḥuzeyme es-Sülemî en-Neysâbûrî. Nîsâbûr'un hadîsçisidir. Ḥâkim (öl. 405/1014), 384/994 yılında Ebû Tâhir Muhammed b. Fadl'ın akli dengesinin bozulduğunu söylemiştir.<sup>22</sup> Bu itibarla konuyla ilgili olan rivâyeti ne zaman naklettiği bilinmediği için aktardığı haber sıhhat yönünde merdûd olan kısımların içinden sayılır.

**Ebû 'Amr Aḥmed** b. Muhammed el-Ḥiyerî (öl. 317/929): Ebû 'Amr Aḥmed b. Muhammed b. Aḥmed b. Ḥafṣ b. Müslim en-Neysâbûrî el-Ḥiyerî. Zehebî, *Siyer* adlı eserinde "el-imâm", "el-muhaddis" olarak tavsif ettiği Ebû 'Amr'ın "Ḥafṣ" adındaki dedesinin adını "Mansûr" olarak kaydetmiştir.<sup>23</sup>

**Muhammed b. İdris** b. Ömer (öl. 267/880): Ebû Bekr el-Mekkî. Ḥumeydî'nin kâtibi idi. İbn Ebî Ḥâtim, "sadûk" olduğunu söylemiştir.<sup>24</sup> Ebû Nu'aym'in isnadında "Muhammed b. İdris b. Ömer" yerine "Muhammed b. İdris", "Ömer"den almış şeklinde kaydedilmiştir. Ancak Taberânî'nin rivâyetlerinin tümünde Muhammed b. İdris b. Ömer ve Ḥumeydî'nin kâtibi olarak geçmektedir. Ayrıca "Ömer" isminden hemen sonra söz konusu râvinin Ḥumeydî'nin kâtibi olduğu bilgisi yer almaktadır. Bu itibarla burada bir istinsah hatası olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Ebû Nu'aym, bu haberi bu isnadla Taberânî'den almıştır.

#### 1.1.1.2.5. Beyhaḳî'nin Râvileri

**Beyhaḳî** (öl. 458/1065): Ebû Bekr Aḥmed b. Ḥuseyn b. Ali b. Musa el-Beyhaḳî. Şeyhu'l-İslâm, sebt, hâfız ve fakîh gibi vasıflarla anılmaktadır.<sup>25</sup>

<sup>21</sup> Zehebî, *Târîḫ*, 9/468; Aḥmed b. Ali b. Ḥacer el-'Askalânî, *Lisânu'l-Mîzân*, thk. Abdulfettāh Ebû Ğudde (b.y.: Dâru'l-beşâiru'l-İslâmiye, 2002), 1/507.

<sup>22</sup> Zehebî, *Târîḫ*, 8/625; İbn Ḥacer, *Lisân*, 5/341.

<sup>23</sup> Zehebî, *Siyer*, 14/492-493; *Târîḫ*, 7/317.

<sup>24</sup> İbn Hibbân, *es-Sikâat*, 9/137; Muhammed er-Rebî'î, *Târîḫü mevliidi 'ulemâ*, 2/584; Zehebî, *Târîḫ*, 20/436.

<sup>25</sup> Zehebî, *Siyer*, 18/163-170.

**Ebu'l-Feth el-Ömerî** (öl. 444/1052): Ebu'l-Feth Nâsır b. Huseyn Muhammed b. Ali el-Ömerî el-Mervezî. Beyhaķî, kendisinden hadîs almıştır. “el-İmam” ve “el-faķîh” olarak tanınmaktadır.<sup>26</sup>

**Abdurrahman** b. Ebî Şüreyh el-Herevî (öl. 392/1001): Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Şüreyh Aḥmed b. Muhammed b. Aḥmed b. Yahya b. Maḥled el-Ensârî el-Herevî. Yahya b. Şâ'id'den hadîs işitmiştir. Zehebî, “saduķ” ve “semâi” yani işitmesinin saḥîh/sağlam olduğunu söylemiştir.<sup>27</sup>

**Yahya b. Muhammed b. Şâ'id** (öl. 318/930): Ebû Muhammed Yahya b. Muhammed b. Şâ'id b. Kâtib el-Bağdâdî. Abdurrahman b. Ebî Şüreyh kendisinden hadîs işitmiştir. Kendisi de 'Abdullah b. Şebîb'ten hadîs rivâyet etmiştir. Dâreķutnî (öl. 385/995), “sika, sebt ve hâfız” olduğunu söylemiştir.<sup>28</sup>

#### 1.1.1.2.6. İsnadların Değerlendirilmesi

Hadîs kriterlerine göre yukarıda zikredilen Buḥârî ile Beyhaķî'nin naklettikleri haberlerin isnadları muttasıl olduğu sonucuna varılmıştır. Diğerlerinin rivâyet zincirinde yer alan râviler ile Muhammed b. Ömer b. İbrâhîm adındaki râvi arasında ise bir likâ'nın/kaşışmanın olup olmadığı tespit edilememiştir. Bu nedenle bu haberler için isnadları muttasıl olduğunu söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte yukarıda kaydedilen bütün haberlerin senedlerinde Ümmü Osman bint Sa'id ve Muhammed b. Ömer b. İbrâhîm adlı râviler bulunmaktadır. Başvurulan kaynaklarda ise bu iki şahıs hakkında cerh ve ta'dîl yönünde herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Keza Ümmü Osman bint Sa'id'in adı da tespit edilememiştir. Heysemî (öl. 807/1405) de Taberânî'nin *Mu'cemu'l-kebir* ve *Mu'cemu'l-evsat* adlı eserlerindeki rivâyetlerin (aynı sened ve metin ile getirdiği haberler için) senedinde tanımadığı kişiler olduğunu belirtmiştir.<sup>29</sup> Heysemî'nin böyle bir değerlendirmede bulunması-

<sup>26</sup> Zehebî, *Siyer*, 17/643-644.

<sup>27</sup> Zehebî, *Târîḥ*, 8/714.

<sup>28</sup> Zehebî, *Târîḥ*, 6/103; 7/348.

<sup>29</sup> Ebü'l-Hasan Nureddîn Ali b. Ebî Bekr b. Sülayman el-Heysemî *Mecma'u'z-zevâid ve menbe'u'l-fevâid*, thk. Husâmeddîn el-Ḳutsî (Kahire: Mektebetu'l-Ḳutsî, 1414/1994), 8/234 (hadîs rakamı: 13890).

nın temel nedeni Ümmü Osman bint Sa'îd ve Muhammed b. Ömer b. İbrâhîm'i tespit edemediğın içındır. Çünkü Taberânî'nin naklettiğı haberde yer alan diğér râvilerin biyografilerine ulaşılmıştır.

Sonuç olarak yukarıda zikredilen senedlerin tümünde meçûl (bilinmeyen) iki râvinin olduğı tespit edilmiş ve buna göre senedlerinin tümünün zayıf olduğı kanaatine varılmıştır. Ayrıca Âcurrî, Ebû Nu'aym ve Beyhağî'nin eserlerinde kaydettikleri senedlerde yer alan 'Abdullah b. Şebîb cerh edilmiştir. Dolayısıyla bu tarikle gelen isnadların zayıf olduğı anlaşılmaktadır. Hatta 'Abdullah b. Şebîb'ten dolayı "çok zayıf" olduğunu söylemek de mümkündür. Âcurrî'nin eserinin muhakkiki de isnadın zayıf olduğunu belirtmiştir.

## 1.2. İkinci Rivâyet

Cübeyr b. Mut'ım'den nakledilen ve yukarıda zikredilen rivâyetlere göre daha detaylı olan haber ise şöyledir:

Cübeyr b. Mut'ım (ra.) anlatıyor: "Kureyşlilerin, Hz. Peygamber'e eziyet etmelerinden rahatsız oluyordum. Onu öldüreceklerinden endişe etmeye başladığım zaman (şehirden) çıktım. Ta ki (yolda) manastırlardan bir manastıra vardım. Manastıra bakan kişi melikine gitti ve ona, (manastıra geldiğimi) haber verdi. Melik de 'benim burada üç günlük kalma hakkım olduğunu' söyledi. Üç gün geçtikten sonra benim daha gitmediğimi gördüklerinde, yine meliklerine gittiler ve haber verdiler. Melik de onlara, 'Senin hakkın olan üç günlüğü yerine getirdik deyin.' dedi. 'Vasiyet bırakacaksan, vasiyetin zaten bitti. Yok, eğer bir yere gitmek için yola çıkmışsan, ulaşmak istediğın yere gitme vaktin geldi. Eğer tüccar isen, ticaret için yola çıkma vaktin de geldi.' Cübeyr onlara, 'Ben ne tüccarım ne de bir şey elde etmek veya bir yere gitmek için gelmişim.' dedi. (Bu diyalogdan sonra) onlar da meliklerine gidip haber verdiler. Melik de onun bir ihtiyacı/sıkıntısı var. Gidin ona sorun 'Ne ihtiyacı var?' dedi. Onlar da gelip sordular. Cübeyr de 'Benim herhangi bir sıkıntım yok.' dedi. 'Ancak ben, İbrâhîm'in memleketindenim. Amcamın oğlu peygamber olduğunu söylüyor. Kavmi de ona eziyet ediyor. Halkımın, onu öldüreceklerinden korktum. Buna şahit olmamak için de (o memleketten) çıktım.' Cübeyr onlara, 'Size anlattıklarımı gidin melikinize söyleyin.' dedi. (Haber melike ulaştıktan sonra) melik, 'Onu bana getirin.' dedi. Ben de melikin yanına geldim

ve ona kıssayı anlattım. Melik, ‘Onun öldürülmesinden korkuyor musun?’ dedi. Ben de ‘Evet’ dedim. Daha sonra melik, ‘Onun resmini görseydin tanırsın?’ dedi. Ben de ‘Evet, onu yakın bir zamanda gördüm.’ dedim. Sonra melik, Cübeyr’e üzerleri örtülmüş resimler gösterdi. Daha sonra resimlerin üzerindeki örtüleri birer birer kaldırıp, ‘Bunu tanıyor musun?’ diyordu. Ben de (Cübeyr de) ‘Hayır’ diyordum. Ta ki bir resmin üzerindeki örtüyü açtı. Ben de ‘Bu resimdeki gibi ona benzeyen hiçbir şey görmedim.’ dedim. Boyu ve endamı tıpkı onun gibi idi. Melik iki omuzunun arasındaki (şeyi) açıkladıktan sonra şöyle dedi: ‘Sen onun öldürülmesinden korktuğunu söyledin.’ Ben de (Cübeyr de) ‘Zannederim şimdi işini (sas.) bitirmişlerdir.’ dedim. Melik, ‘Allah’a yemin ederim O’nu öldüremezler. Bilakis o (sas.), onu öldürmek isteyenlerle savaşıacaktır. Muhakkak o, bir peygamberdir. Allah, onun peygamberliğini izhar edecektir. Bundan dolayı onun üzerimizde hakkı var.’ Melik, ‘İstedığın kadar ve dilediğin şeyi de iste.’ dedi. Cübeyr (ra.) dedi ki: ‘Onların yanında bir müddet kaldım. Daha sonra kendi kendime dedim: ‘Ya onlara itaat edersem!’ Bunun için Mekke’ye döndüm. Bir de gördüm ki Mekkeliler, Rasûlullâh’ı (sas.) Medine’ye göndermişler. Kureyşliler, bana gelip dediler ki: ‘Senin durumunu ve işini öğrenmişiz. Babanın emanet olarak senin yanına bıraktığı kız çocuğun malını getir.’ Ben de ‘Başım ile gövdemi birbirinden ayırsanız dahi bu (malı ona ) vereceğim.’ dedim. (Onlara) ‘Bana izin verin de gidip bu malı onlara teslim edeyim.’ dedim. Kureyşliler, bana onun (sas.) yemeğini yemeyeceğine dair Allah’a yemin et ve yeminini tut.’ dediler.” Cübeyr (ra.) devamında anlatıyor: Medine’ye geldim. Medine’ye gelişim de Rasûlullâh’a ulaşmıştı. Ben de onun huzuruna çıktım. Bana dedi ki: “*Seni açılmış olarak görüyorum. Ne diyorsun?*” (Rasûlullâh, ashaba) “*Ona (Cübeyr’e) yemek getirin.*” (buyurdu). Ben de (Rasûlullâh’a), ‘Size olayı anlatayım, ondan sonra siz uygun görürseniz yemek yiyeceğim.’ dedim. Rasûlullâh da (sas.), “*Allah’a verdiğin sözü tut. Yemeğimizden yeme ve içeceklerimizden de içme.*” buyurdular.<sup>30</sup>

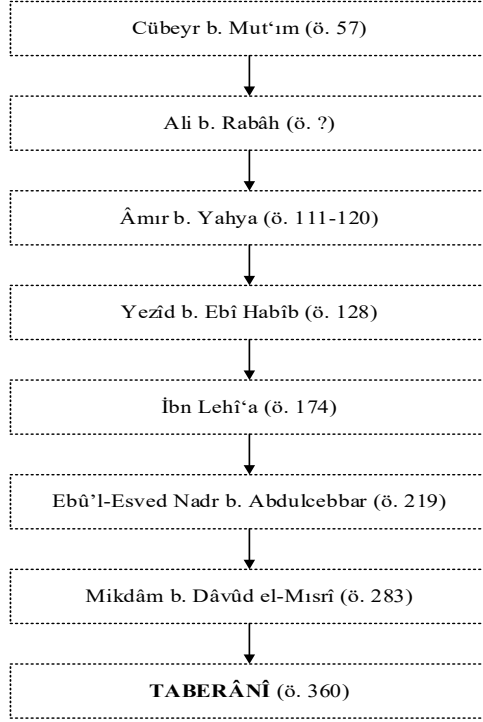
Rivâyetin “merfû‘ hadîs” olan kısmı, Taberânî’nin eseri dışında senedli olarak tespit edilemese de isnadsız olarak kaynaklarda geçmektedir. Mesela Ebü’l-Hüseyn el-Kâdî ‘Abdulcebbar el-Mu‘tezilî (öl. 415/1024), söz konusu rivâyeti eserinde senedsiz olarak zikretmiştir.<sup>31</sup>

<sup>30</sup> Taberânî, *Mu‘cemu’l-kebir*, 2/144-145 (hadîs rakamı: 1609).

<sup>31</sup> Kâdî ‘Abdulcebbar b. Aḥmed b. ‘Abdulcebbar el-Hemezânî Ebü’l-Hüseyn el-

## 1.2.1. Sened

### 1.2.1.1. İsnad Zinciri



### 1.2.1.2. Râvilerin Tanıtımı

**Taberânî** (öl. 360/970): Ebû'l-Ḳāsim Süleyman b. Aḥmed b. Eyûb eş-Şâmî et-Taberânî. Taberânî, Muhaddisu'l-İslâm, hâfiz, sika ve imam sıfatları ile anılmaktadır.<sup>32</sup>

**Mikdâm b. Dâvûd el-Mısırî** (öl. 283/896): Mikdâm b. Dâvûd b. İsa b. Telîd Ebû 'Amr er-Ru'aynî el-Mısırî. Taberânî, ondan hadîs almıştır. Zehebî, onu fakîh, allâme ve muhaddîs olarak zikretmiştir. Nesâî (öl. 303/915) ise sika olmadığını; Dâreḳutnî, zayıf olduğunu; İbn Yûnus (öl. 347/958) da "tükellemû fihi", yani hakkında olumsuz konuşulduğunu söylemiştir.<sup>33</sup> Bu bilgilere göre söz konusu râvinin naklettiği haberlerin zayıf mertebesinde olduğu anlaşılmaktadır.

Mu'tezilî, *Tesbîtu delâilu'n-nübüvve* (Kahire: Dâru'l-Mustafâ, ts.), 2/368-370.

<sup>32</sup> Zehebî, *Siyer*, 16/119.

<sup>33</sup> Zehebî, *Siyer*, 13/345-346; İbn Hacer, *Lisân*, 6/144.

**Ebü'l-Esved Nağr b. 'Abdulcebbâr** (öl. 219/833): Nadr b. 'Abdulcebbâr b. Nağır Ebü'l-Esved el-Merâdî el-Mısırî. İbn Lehî'a'den hadîs almıştır. Ondan da Mıkdâm b. Dâvûd hadîs tahdis etmiştir. Zehebî, imam, kıtve (kendisine tabi olunan), âbid ve hâfız olduğunu belirtmiştir. İbn Ebî Hâtim ise "sadûk" olarak tavsif etmiştir.<sup>34</sup>

**İbn Lehî'a** (öl. 174/790): 'Abdullah b. Lehî'a b. 'Ukbe b. Fur'ân b. Sevbân el-Ĥadramî el-Mısırî. İbn Lehî'a, Yezîd b. Ebî Ĥabîb'ten hadîs işittirmiştir. Yahyâ b. Ma'în (öl. 233/848), İbn Lehî'a'nın zayıf bir râvi olduğunu ve naklettiği hadislerle ihticac edilemeyeceğini ifade etmiştir. Keza İbn Ma'în, İbn Lehî'a'nın kitapları yanmadan önce de zayıf olduğunu belirtmiştir. Kitapları ise 170/786 yılında yanmıştır. Zehebî, münker şeyler rivâyet ettiği için tenkide maruz kaldığını ve mertebesi ihticâc edilecek kişilerin arasından düştüğünü söylemiştir. Müslim b. Ĥaccâc (öl. 261/875) de Yahya ve İbn Mehdî'nin (öl. 198/814) İbn Lehî'a'yı terk ettiklerini söylemiştir.<sup>35</sup>

**Yezîd b. Ebî Ĥabîb** (öl. 128/745): Yezîd b. Ebî Ĥabîb Ebû Recâ el-Ezdî el-Mısırî. Tâbî'ünün küçüklerindedir. İbn Ebî Ĥabîb, Âmir b. Yahya'dan hadîs rivâyet etmiştir. Ebû Dâvûd, Nesâî ve Zehebî sika olduğunu söylemişlerdir.<sup>36</sup>

**Âmir b. Yahya** (öl. 111- 120/729-737): 'Âmir b. Yahya b. Ceşîb b. Mâlik b. Serî' Ebû Ĥuneys el-Me'âfirî el-Mısırî. İbn Yûnus, 'Âmir b. Yahya'nın 120'den önce vefat ettiğini söylemiştir. Ebû Dâvûd (öl. 275/889), onu tavsik etmiştir.<sup>37</sup>

**Ali b. Rabâh** (öl. 114/732): Ali b. Rabâh b. Kaşîr el-Leĥmî el-Mısırî. Yüz yıla yakın yaşayan Ali 15/636 yılında doğmuştur. Kaynaklarda ismi Ali ve 'Uley olarak kaydedilmiştir. Mizzî, söz konusu râvinin isminin 'Uley olarak telaffuz edilmesinin yaygın olduğunu; Dâreĥutnî ise 'Uley şeklinde kendisine lakap takıldığını ve bu şekilde onu isimlendiren kişileri eleştirdiğini ifade etmiştir. Muhammed b. Sa'd (öl. 320/785) ve Nesâî sika olduğunu söylemişlerdir.<sup>38</sup>

### 1.2.1.3. İsnadın Değerlendirilmesi

Senedde yer alan İbn Lehî'a ve Mıkdâm b. Dâvûd adındaki râviler

<sup>34</sup> Zehebî, *Siyer*, 10/567-568.

<sup>35</sup> Zehebî, *Mizân*, 2/475-476; *Siyer*, 8/11-31.

<sup>36</sup> Yusuf b. Abdîrrahmân b. Yusuf el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâ'ir-ricâl*, thk. Beşâr 'Avâd Ma'rûf (Beyrut: Muessesetü'r-risâle. 1400/1988), 14/82; Zehebî, *Siyer*, 6/31-33,

<sup>37</sup> Zehebî, *Târîh*, 3/253.

<sup>38</sup> Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 20/426-430.

cerh edilmişlerdir. Bu bilgiler ışığında söz konusu rivâyetin senedinin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

## 2. DIHYE B. HÂLİFE'DEN GELEN RİVÂYET

Dihye b. Hâlîfe (ra.) (öl. 41-50/661-669) anlatıyor: “Hz. Peygamber (sas.), Dımaşk'ta bulunan Rum Kralını İslâm'a davet etmek için bana bir mektup vererek beni ona gönderdi. Ben de Hz. Peygamber'in mektubunu krala ulaştırdım. Kral da Rasûlullâh'ın (sas.) mektubunun mühürünü öperek oturduğu şeyin altına koydu. Sonra kavmine ve patriklere seslenerek onları toplattırdı. Kral da kendisi için hazırlanan mindere oturdu. - Kralları için hazır bir minber olmadığı için Rum ve Acemler böyle yaparlardı-. Kral sonra ashabına hitap ederek şöyle dedi: ‘Bu mektup, ‘İsmâil b. İbrâhîm'in (as.) çocuklarından olan Mesih'in bize müjdelendiği Peygamber'e aittir.’ (Bu arada) halk arasında homurdanma ve sesler yükselmeye başladı. Kral da eliyle işaret ederek ‘Susun!’ dedi. Daha sonra, ‘Ben, sizin Hıristiyanlığa bağlılığınız ne kadardır diye sınıadım.’ dedi.

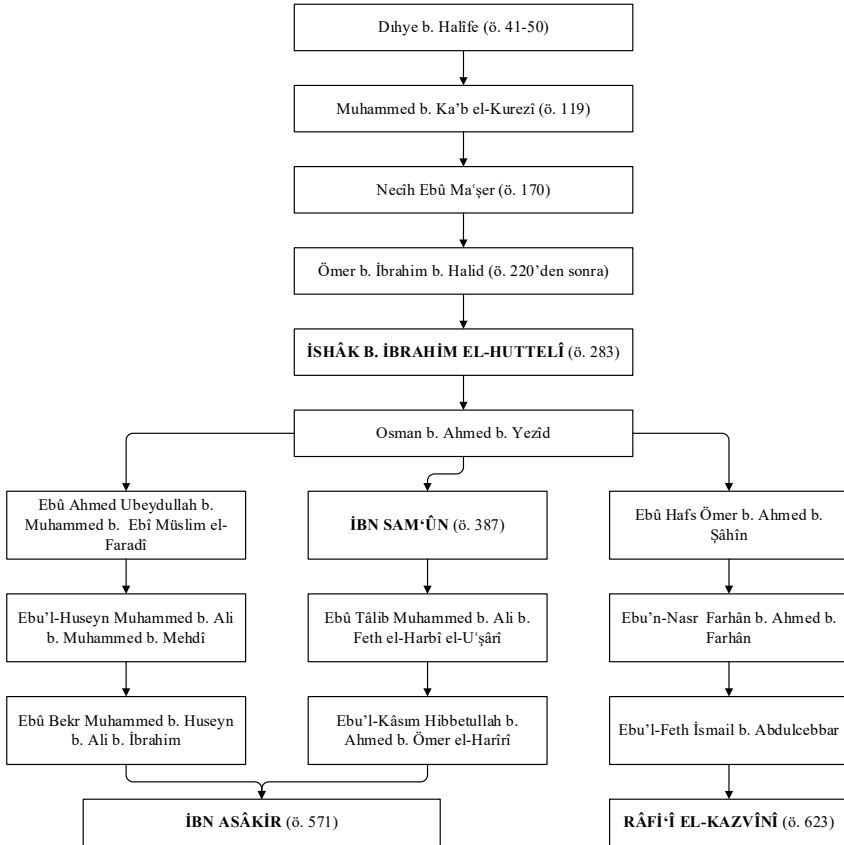
Dihye (ra.) devamında anlatıyor: Ertesi gün kral, beni gizli bir şekilde çağırarak içinde 313 tane resim bulunan büyük bir odaya soktu. Baktım ki bu resimler, nebî ve rasûllere aitlerdi. Kral, ‘Bu resimlere bak. Senin arkadaşın bunlardan hangisi?’ dedi. Ben de baktım ve Rasûlullâh'ın (sas.) resmini gördüm. Sanki (Hz. Peygamber) konuşuyordu. Krala, ‘Bu resim onundur.’ dedim. O da ‘Doğru söyledin.’ dedi. Kral, ‘Sağındaki resim kimindir?’ dedi. Ben de ‘Ebû Bekr Sıddık (ra.) denilen, kavminden bir adam.’ dedim. ‘Solundaki kimdir?’ dedi. Ben de ‘Ömer b. Hattâb (ra.) denilen, kavminden bir adam.’ dedim. Daha sonra kral şöyle dedi: ‘Biz kendi kitabımızda onun bu iki ashabıyla, Allah (cc.) bu dini (İslâmiyet'i) ayakta tutacağını görmekteyiz.’ Dihye diyor: Ben, Rasûlullâh'ın huzuruna geldiğimde bu haberi ona söyledim. Rasûlullâh da buyurdular ki: ‘*Ebû Bekr ve Ömer hakkında doğru söylemiştir. Allah (cc.) benden sonra bu dini ayakta tutacak ve (Müslümanlara) fetihler nasip edecektir.*’<sup>39</sup>

<sup>39</sup> İshâk b. İbrâhîm b. Muhammed b. Hâzîm b. Suneyn Ebû'l-Kâsım el-Huttelî, *Kitâbu'd-dibâc*, thk. İbrâhîm Salih (b.y.: Dâru'l-beşâir, 1994), 34 (hadis rakamı: 35); Ebû'l-Huseyn Muhammed b. Aḥmed el-Bağdâdî İbn Sam'ûn, *Emâli*, thk. Âmir Hasen Sabrî (Beyrut: y.y., 1423/2002), 1/71 (hadis rakamı: 304); Ali b. Hasen b. 'Asâkir, *Târîhu medineti Dımaşk*, thk. 'Amr b. Garâme el-'Amrevî (Beyrut: Dâru'l-fîkr, 1415/1995), 17/209; Ebû'l-Kâsım Abdulkerim b. Muhammed b. Abdulkerim er-Râfî'î el-Kazvînî, *ed-Tedvîn fi aḥbârî Kazvîn*, thk. 'Azizullâh el-A'târîti (b.y.: Dâru'l-kütübî'l-'ilmiyye, 1408/1987), 4/24. Yukarıdaki tercüme İshâk b. İbrâhîm el-Huttelî'nin eserindeki rivâyet esas alınarak yapılmıştır..

Bu rivâyet, ilki Ebü'l-Kâsım el-Huttelî'nin (öl. 283/896) *Kitâbu'd-dibâc* adlı eserinde olmak üzere dört farklı kaynaktan zikredilmiştir ve diğer üç eserdeki rivâyetlerin isnadlarında da el-Huttelî bulunmaktadır. Haberlerin metinleri arasındaki farklılıklara gelince İbn Sam'ûn'un (öl. 387/997) rivâyetinde merfû' olarak gelen son kısımda biraz farklılık mevcuttur ve tercümesi şöyledir: "Rasûlullâh da buyurdular ki: 'Ebû Bekr ve Ömer hakkında doğru söylemiştir. Bu din tamamlanacak ve benden sonra fetihler de olacaktır.'" İbn 'Asâkir (öl. 571/1176) ise İbn Sam'ûn ile İshâk b. İbrâhîm el-Huttelî'in rivâyetleri arasındaki farklılıklara değinerek, konuyla ilgili hadîsleri rivâyet etmiştir. Râfî'î'nin (öl. 623/1225) rivâyetinde merfû' hadîs olan "benden sonra" kısmı yer almamaktadır.

## 2.1. Sened

### 2.1.1. İsnadın Şeması





### 2.1.2. Râvilerin Tanıtımı

Diğer rivâyetlerin tümünde İshâk b. İbrâhîm el-Huttelî'nin râvileri mevcut olduğu için, burada sadece el-Huttelî'nin râvileri tanıtılacaktır.

**İshâk b. İbrâhîm el-Huttelî** (öl. 283/896): İshâk b. İbrâhîm b. Muhammed b. Hâzîm b. Suneyn Ebü'l-Kâsım el-Huttelî. Ömer b. İbrâhîm el-Kürdî'den hadîs işitmiştir. Hâkim, “leyse bi'l-kavî”; bir defasında da “zayıf” olduğunu söylemiştir. Dâreketnî de “leyse bi'l-kavî” demiştir.<sup>40</sup> Hatîb el-Bağdâdî ise sika olduğunu ve İbnu'l-Kattân'ın (öl. ?) onu tanımadığını ve de mechûl olduğunu zannettiğini söylemiştir.<sup>41</sup>

**Ömer b. İbrâhîm b. Hâlid** (220/834'ten sonra ölmüştür.): Ömer b. İbrâhîm b. Hâlid b. Abdirrahman Ebû Hafz. el-Kürdî olarak da tanınmaktadır. Ebû Ma'ser'den hadîs almış; ondan da İshâk el-Huttelî rivâyet etmiştir. Hatîb el-Bağdâdî, sika olmadığını ve “esbât” denilen kişilerden münker şeyler rivâyet ettiğini; Dâreketnî ise “kezzâb” olduğunu söylemiştir.<sup>42</sup>

**Neciîh Ebû Ma'ser** (öl. 170/786): Neciîh b. Abdirrahman Ebû Ma'ser es-Sindî. Muhammed b. Ka'b'ten hadîs tahdis etmiştir. Zehebî, imam ve muhaddis olduğunu söylemiştir. Aḥmed b. Hanbel ise kendi nezdinde hadîsleri muztarib olduğunu ve sadece itibar için yazılabileceğini söylemiştir. Ebû Dâvûd ve Nesâî de zayıf; Buḥârî ise münkeru'l-hadîs olduğunu söylemişlerdir. Söz konusu râvi, ömrünün sonlarında hafıza bozukluğu hastalığına (muhtelit ile) müptela olmuştur.<sup>43</sup> Bu itibarla kendisinden nakledilen haberleri, zayıf olarak değerlendirmek mümkündür.

**Muhammed b. Ka'b el-Ḳurezî** (öl. 117, 119, 120): Muhammed b. Ka'b b. Ḥayyân b. Süleyym Ebû Ḥamza el-Ḳurezî el-Medenî. Tâbi'ünden olan el-Ḳurezî, 72 yıl yaşamıştır. İbn Medînî, Ebû Zur'a ve 'İclî sika olduğunu söylemişlerdir.<sup>44</sup>

**Dıḥye b. Ḥalîfe** (öl. 41-50/661-669): Sahabidir. Dıḥye b. Ḥalîfe b. Ferve b. Fazâle el-Kelbî el-Ḳudâî. Cebrâîl, Hz. Peygamber'e bazen onun sureti üzere gelmiştir. Muhammed b. Ka'b el-Ḳurezî ondan hadîs tahdis etmiştir.<sup>45</sup>

<sup>40</sup> Hatîb, *Târîh*, 7/411; İbn Hacer, *Lisân*, 2/35.

<sup>41</sup> İbn Hacer, *Lisân*, 2/35.

<sup>42</sup> Hatîb, *Târîh*, 13/36; Zehebî, *Târîh*, 16/295; İbn Hacer, *Lisân*, 4/280.

<sup>43</sup> Hatîb, *Târîh*, 15/591; Zehebî, *Siyer*, 7/435-440; Ḥayruddîn b. Mahmud b. Muhammed ez-Ziriklî ed-Dımaşqî, *el-A'lâm* (b.y.: Dâru'l-İlmi li'l-meyâyin, 2002), 8/14.

<sup>44</sup> Zehebî, *Siyer*, 5/65-67.

<sup>45</sup> Zehebî, *Siyer*, 2/550-551.

### 2.1.3. İsnadın Değerlendirilmesi

İsnadı muttasıldır. Ancak senedde yer alan râvilerden ikisinin zayıf, birisinin de çok zayıf olduğu tespit edilmiştir. Bu üç râvi, Dîhye b. Hâlıfe (ra.) vasıtasıyla gelen konuyla ilgili bütün haberlerde mevcuttur. Dolayısıyla bu tarikle gelen haberlerin isnadlarının tümünün zayıf, “şedîdu’d-da’f” = “çok zayıf”; hatta “mevzu” olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Elbânî (1420/1999), Râfiî’nin *Târîh*’inde zikrettiği rivâyet için münker demiştir. Sebebini de senedde bulunan (bu) üç râvinin cerh edildiği şeklinde beyan etmiştir.<sup>46</sup>

Ayrıca *Sahîhayn*’da geçen Dîhye b. Hâlıfe’nin Rum lideri Herakleios’a gönderilmesi ile ilgili meşhur olan rivâyetlerde Hz. Peygamber’in tasviri ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu ziyadeyle Dîhye b. Hâlıfe’den nakledilen rivâyetlerin sened ve metin açısından “zayıf” oldukları anlaşılmaktadır. Zira burada zayıf râvilerin, sika olan râvilere muhalefetleri de söz konusudur.

### 3. HİŞÂM B. ‘ÂS’DAN GELEN RİVÂYET

Konuyla ilgili üç sayfayı bulan uzun bir haber ashabdan Hişâm b. ‘Âs’a izafe edilmektedir. Söz konusu rivâyet özetle şöyledir:

Ashabdan Ebû Umâme el-Bâhîlî’den nakledildiğine göre Hişâm b. ‘Âs şöyle demiştir: “Ben ve Kureyş’ten bir adam Rum kralı olan Herakleios’u İslâm’a davet etmek için gönderildik.” Bunlar da Şam’da Ğûta denilen yere gelip buranın sorumlusu/valisi olan Cebele b. el-Eyhem’e konuk oldular. Hişâm, Cebele ile konuşup onu İslâm’a davet etti. Cebele olumsuz yanıt verdikten sonra onları, bir elçi ile birlikte Herakleios’a gönderdi. Kralın yanına vardılar ve onlarla biraz konuştuktan sonra niçin geldiklerini ve ne istediklerini sordu. Onlar da durumu anlattılar. Ashab, kralın misafiri olarak üç gün ikame ettikten sonra kral, onları geceleyin yanına çağdırttı. Daha sonra altınla süslenmiş ve içinde kapakları kapalı küçük kutular bulunan sandık biçiminde dev bir şey getirdiler.<sup>47</sup> Her kutunun içinde ipek kumaşından rengi siyah olan birer bez parçası bulunuyordu. Bu bez

<sup>46</sup> Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisü’d-da’ife ve’l-mevzû’a ve eserühü’s-seyyie fi’l-ümmeti* (Riyad: y.y., 1425/2004), 7/310.

<sup>47</sup> Lafzi tercümesi şöyledir: “içinde kapıları olan küçük evler bulunan dev bir sandık”.

parçaların üzerinde “Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Muhammed, Hz. Mûsâ, Hz. Harûn b. İmrân, Hz. Lût, Hz. İshâk, Hz. Ya'kûb, Hz. İsmâ'îl, Hz. Yûsuf, Hz. Dâvûd, Hz. Süleymân b. Dâvûd ve Hz. 'Îsâ” adlı peygamberlerin resimleri bulunuyordu. Hişâm, bez parçasına resmedilen her peygamberin özelliklerini kavli olarak aktarmıştır. Peygamberimiz ile ilgili kutuyu açtıklarında ise Hişâm şöyle demiştir: “Üzerinde bembeyaz bir resim vardı. Allah'a yemin ederim bu resim, Rasûlullâh'ın (sas.) idi. 'Bunu tanıyor musunuz?' dedi. Biz de 'Evet, bu Allah'ın Rasûlü Hz. Muhammed'dir. (sas.)' dedik ve ağladık. Hişâm dedi ki: 'Allah da bilir, kral ayağa dimdik olacak şekilde kalktı sonra da oturdu' ve dedi ki: 'Yemin eder misiniz bu o (sas.) diye.' biz de 'Evet kesinlikle bu o (sas.); sanki biz (canlı olarak) ona bakıyor gibiyiz.' dedik. O da bir saat (müddet) yerinde durup öylece resme bakıyordu. Sonra şöyle dedi: 'Ashnda bu en sonda yer alan kutuydu. Ancak ben sizin için acele edip ve sizde neler olduğunu öğrenmek için öne aldım (erken açtım).' Yani onu tanıyıp tanımadığınızı ve nasıl bir tepki vereceğinizi erken öğrenmek istedim.”

Bütün resimler onlara gösterildikten sonra Hişâm şöyle dedi: “Biz (Herakleios'a) 'Bu resimler size nereden geldi? Çünkü biz biliyoruz ki, bunlar, peygamberlerin tasvîr edildikleri gibidir. Zira Peygamberimizin (sas.) resminin aynen kendisi gibi olduğunu gördük.' dedik. O da dedi ki: 'Âdem (a.s.) kendi çocuklarından gelecek olan peygamberleri kendisine gösterilmesi için Allah'tan istedi. Allah da (cc.) onların resimlerini Âdem'e indirdi. Bunlar Âdem'in (a.s.) Güneş'in battığı yerdeki hazinesinde idi. Zü'l-Ûarneyn onları oradan çıkardı ve Danyâl'a (a.s.) verdi.' Sonra (Herakleios) bize, 'Vallahi, her ne kadar ölüncüye dek, kendi mülkümü (krallığımı) terk edecek bir kul değilsem de nefsim kendi mülkünden çıkmasına hoşnut olmuştur.<sup>48</sup> dedi. Daha sonra bize en güzel hediyeler verdi ve döndük. Ebû Bekr'in (ra.) yanına geldiğimizde, gördüklerimizi, bize anlattıklarını ve verdiği hediyeleri ona anlattık. Ebû Bekr (ra.) ağlayıp, 'Şaşkın! Allah onda hayır murad etseydi, o arzu ettiğini yapardı.' dedi. Daha sonra Hz. Ebû Bekr, 'Rasûlullâh (sas.) bize, onların (Hiristiyanların) ve Yahudilerin, Muhammed'in (sas.) vasfını kendi yanlarında bulduklarını, haber vermişti.' dedi.”<sup>49</sup>

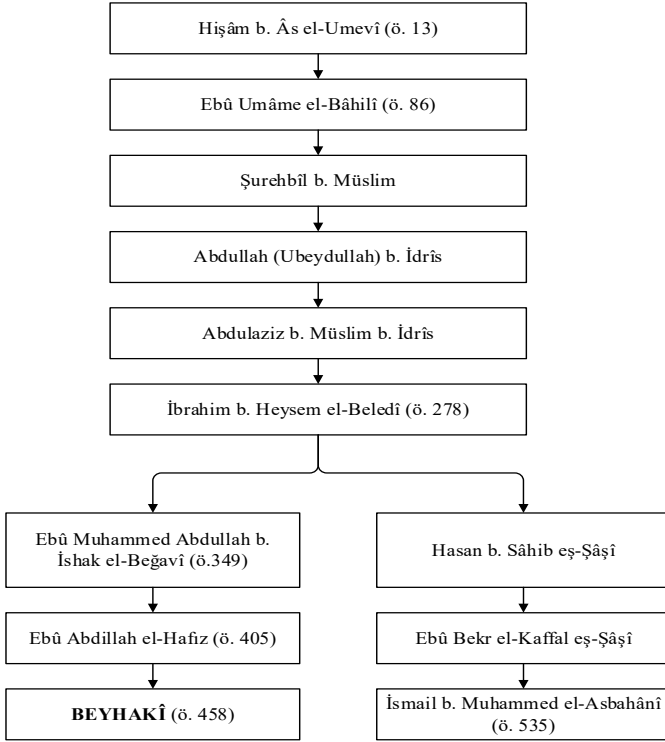
<sup>48</sup> Kendi iç âleminde onlarla gitmeyi arzulamıştır.

<sup>49</sup> Beyhakî, *Delâil*, 1/385-390; İsmâil b. Muhammed b. Fazl b. Ali el-Ûureşî el-Asbahânî, *Delâilu'n-nübüvve*, thk. Muhammed Muhammed el-Heddâd (Riyad: Dâru taybe, 1409), 91-94. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, trc. Muzaffer Can, (b.y.: Cantaş Yayınları, ts.),

Beyhaķî'nin zikrettiği rivâyetle söz konusu kişilerin kimin döneminde gönderildikleri belirtilmezken; İsmâil b. Muhammed el-İsbahânî'nin naklettiği haberde ise Hz. Ebû Bekr (öl. 13/634) döneminde gönderildikleri ifade edilmiştir.

### 3.1. Sened

#### 3.1.1. İsnadın Şeması



#### 3.1.2. Râvilerin Tanıtımı

**Beyhaķî** (öl. 458/1065): Aĥmed b. Huseyn b. Ali b. Musa, Ebû Bekr el-Hısravcidî el-Beyhaķî. Hâkim en-Neysâbûrî'den hadîs almıştır. Hafız, sebt, âlim, şeyhu'l-İslâm ve fakîh olarak tanınmaktadır.<sup>50</sup>

**Ebû 'Abdillâh el-Hafız** (öl. 405/1015): Hâkim Muhammed b.

2/271-274. Yukarıdaki özet, Beyhaķî'nin eserinde yer alan rivâyete göre yapılmıştır.

<sup>50</sup> Zehebî, *Siyer*, 18/163.

‘Abdillah b. Muhammed b. H̄amduveyh Ebû ‘Abdillah en-Neysâbûrî. İbnu'l-Beyyî' olarak da bilinmektedir. Zehebî, H̄âkim'i hâfız, en-nâkıd ve şeyhu'l-muhaddisîn olarak tanıtmıştır.<sup>51</sup>

**Ebû Muhammed ‘Abdullah b. İshâk el-Beğavî** (öl. 349/960): ‘Abdullah b. İshâk b. İbrâhîm b. ‘Abdulaziz, Ebû Muhammed el-Horâsânî el-Beğavî. H̄âkim, ondan hadîs tahdis etmiştir. O da İbrâhîm b. Heysem el-Beledî'den hadîs işitmiştir. Şeyh, muhaddis ve müsnid olarak tanınmaktadır.<sup>52</sup>

**İbrâhîm b. Heysem el-Beledî** (öl. 278/891): İbrâhîm b. Heysem b. Muhleb Ebû İshâk el-Beledî. Dâreğutnî ve H̄atîb sika olduğunu söylemişlerdir.<sup>53</sup>

**‘Abdulaziz b. Müslim b. İdrîs**: Başvurulan kaynaklarda tespit edilemedi.

**‘Abdullah b. İdrîs**: Bu râvi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

**Şurehbîl b. Müslim** (öl. 121-130/738-747): Şurehbîl b. Müslim b. H̄âmid el-Huvelânî eş-Şâmî. Ebû Umâme'den hadîs rivâyet etmiştir. İbn H̄acer, saduğ; Aḥmed ve ‘İclî sika; İbn Ma'in ise zayıf olduğunu söylemiştir.<sup>54</sup>

**Ebû Umâme el-Bâhilî** (öl. 86/704): Sahabidir. Ebû Umâme Şadî b. ‘İclân b. Vehb b. ‘Arîb el-Bâhilî (ra.). Hz. Peygamber vefat ettiklerinde, Ebû Umâme 30 yaşında idi.<sup>55</sup>

**Hişâm b. ‘Âs el-Umevî** (öl. 13/634): Sahabidir. Hişâm b. ‘Âs el-Umevî (ra.).<sup>56</sup> Beyhaḳî'nin naklettiği rivâyette Hişâm, el-Umevî olarak tanıtılmaktadır. Diğer kaynaklarda ve haberlerde ise Hişâm b. ‘Âs b. Vâil es-Sehmî olarak geçmektedir. İsmâil b. Muhammed el-Asbahânî ise naklettiği rivâyette sadece Hişâm b. ‘Âs olarak kaydetmiştir.

Beyhaḳî ile İsmâil b. Muhammed el-Asbahânî'nin ortak râvilerinde problemler olduğu için İsmâil'in diğer râvilerinin cerh ve ta'dîl yönünden tanıtımları yapılmamıştır.

<sup>51</sup> Zehebî, *Siyer*, 17/162.

<sup>52</sup> H̄atîb, *Târîh*, 11/67; Zehebî, *Siyer*, 15/543.

<sup>53</sup> H̄atîb, *Târîh*, 6/204-206.

<sup>54</sup> İbn H̄acer, *Tehzîb*, 4/286.

<sup>55</sup> Zehebî, *Târîh*, 2/1021.

<sup>56</sup> İbn H̄acer, *İşâbe*, 3/604.

### 3.1.3. İsnadın Değerlendirilmesi

Senedde yer alan ‘Abdullah b. İdrîs ve ‘Abdulaziz b. Müslim b. İdrîs adındaki râviler hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. İsnadın sıhhatiyle ilgili İbn Kesîr ve Kâstâlânî (öl. 923) Beyhaķî’nin Hâkim’den icazet yoluyla aldığı sened hakkında “İa be’se bi-hi” = “İsnadı zararsızdır” demişlerdir.<sup>57</sup> Ali el-Muttaķî ise Beyhaķî’nin Hişâm b. ‘Âs’a (ra.) izafe ettiği rivâyet için İbn Kesîr, “İsnadı ceyyid ve ricalleri/râvileri sika olan bir hadîs olduğu”nu söylediğini belirtmiştir.<sup>58</sup> Ancak İbn Kesîr’in günümüze intikal eden eserlerinde böyle bir açıklama tespit edilememiştir. İbn Kesîr’in sened hakkındaki görüşü ise tespit edilebildiği kadarıyla kaynaklarda yukarıda zikredilen bilgi gibi geçmektedir. Sonuç itibarıyla isnadında iki mechûl râvi olduğu için zayıf bir rivâyet olduğu anlaşılmaktadır.

### 4. ‘UBÂDE B. ŞÂMIT’TEN GELEN RİVÂYET

‘Ubâde b. Şâmî’t’e (ra.) (öl. 34/654) izafe edilen rivâyet; Hişâm b. ‘Âs’dan (ra.) gelen habere çok benzemektedir. Aralarında ise aşağıda zikredilen farklar mevcuttur.

Mu’âfi b. Zekerîyâ’nın (öl. 390/999) eserinde zikrettiği haberde<sup>59</sup>, ‘Ubâde b. Şâmî ile birlikte Hişâm b. ‘Âs b. Vâil, ‘Amr b. ‘Âs b. Vâil, ‘Adî b. Ka’b ve Nu’aym b. ‘Abdillah adındaki dört sahabinin Hz. Ebû Bekr’in Rum Kralı Herakleios’a gönderildikleri bilgisi yer almaktadır. Cebele’nin yanına vardıklarında Cebele dam gibi yüksek bir yerde oturmaktadır. Aralarında belli bir diyalog geçtikten sonra Cebele bir merdiven istemiş ve yanlarına gelmiştir. Cebele, onları Konstantiniyye’deki krallarına göndermiştir. Son olarak ‘Ubâde b. Şâmî’in (ra.) rivâyetinde sadece 9 peygamberin, yani Hişâm’dan nakledilen haberde geçen Hz. Lût, Hz. İşhâk, Hz. Yakub, Hz. İsmâil ve Hz. Yusuf’un sûretleri/resimleri ile ilgili malumat geçmemektedir.

Beyhaķî’nin naklettiği rivâyette ise Hişâm ve Kureyş’ten bir kişinin

<sup>57</sup> Ebü’l-Fedâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî, *Tefsîrül-Kur’âni’l-‘azim*, thk. Abdülaziz Ğanîm ve diğerleri (Kahire: y.y., ts.), 5/480; Aĥmed b. Muhammed el-Kâstâlânî *el-Mevâhibu’l-ledunniyye bi’l-minehi’l-Muhammediyye*, thk. Salih Aĥmed eş-Şâmî (b.y.: el-Mektebetu’l-İslâmî, 1425/2004), 2/434.

<sup>58</sup> Ali el-Muttaķî, *Kenzu’l-‘ummâl*, 10/609 (hadîs rakamı: 30309).

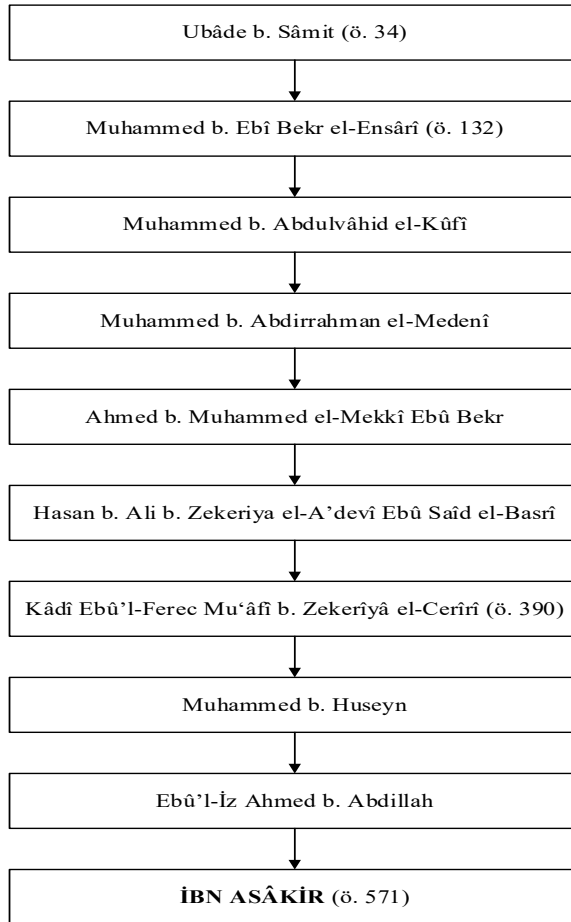
<sup>59</sup> Ebü’l-Ferac el-Mu’âfi b. Zekerîyâ b. Yahya el-Cerîrî en-Nehrevânî, *el-Celisu’s-şâliĥ el-kâfi ve’l-enisu’n-nâsiĥ eş-şâfi*, thk. Abdülkerim Sâmi el-Cündî, (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, 1426/2005), 400; İbn ‘Asâkir, *Târîĥ*, 40/154.

Rum kralına (Herakleios'a) gönderildikleri şeklindedir. Merdiven ile ilgili bilgi de bu rivâyette yer almamaktadır. Keza bu haberde Konstantiniyye ile ilgili herhangi bir şey geçmemektedir. Ayrıca Hişâm b. 'Âs'ın (ra.) rivâyetinde 14 peygamberin resimleri ile ilgili bilgiler geçmektedir.

'Ubâde b. Şâmî vasıtasıyla gelen rivâyette adları zikredilmeyen peygamberlerin, Hişâm b. 'Âs (ra.) tarikiyle gelen habere göre peş peşe ve de ortada olması, istinsahtan veya eserin bir sayfasının kaybolmasından kaynaklı olduğu düşüncesini hâkim kılmaktadır.

#### 4.1. Sened

##### 4.1.1. İsnad Zinciri



#### 4.1.2. Râvilerin Tanıtımı<sup>60</sup>

Burada Mu'âfi b. Zekerîyâ'ya kadar olan râviler tanıtılacaktır.

**Kâdî Ebü'l-Ferec Mu'âfi b. Zekerîyâ el-Cerîrî** (öl. 390/999): Mu'âfi b. Zekerîyâ b. Yahyâ el-Cerîrî b. Humejd en-Nehruvânî. İbn Tarârâ olarak da bilinmektedir. Ebû Sa'îd el-'Adevî'den hadîs işitmiştir. *el-Celis ve'l-Enis* adında iki ciltlik bir eseri de vardır.<sup>61</sup>

Hatîb el-Bağdâdî, Berķânî'ye (öl. 425/1034) Mu'âfi'yi sormuş, Berķânî de "a'lemu'n-nâs" (insanların en bilgini) diye cevap vermiştir. Hadîste ki durumunu da sormuş, Berķânî de bilmiyorum demiştir. Hatîb el-Bağdâdî, başka bir zaman Berķânî'ye Mu'âfi'nin durumunu tekrar sorduğunda, Berķânî, "sika" olduğunu, ancak kendisinden hiçbir şey işitmediğini söylemiştir.<sup>62</sup>

**Hasan b. Ali b. Zekerîyya el-'Adevî Ebû Sa'îd el-Başrî** (öl. 319/930): Hasan b. Ali b. Zekerîyya b. Salih Ebû Sa'îd el-Başrî el-'Adevî. ez-Zî'b lakabı ile isimlendirilmiştir. İbn 'Adî, hadîs uydurduğunu; Dâreķutnî, metruk olduğunu; Zehebî, sened ve metin uydurmada cüretkâr olduğunu; İbn Hibbân da sika olan kişilere binden fazla hadîs tahdis ederek uydurduğunu söylemiştir.<sup>63</sup>

**Ahmed b. Muhammed el-Mekkî Ebû Bekr** (öl. ?): Bu isim ile gelen iki râvi tespit edilmiştir. Biri 322/933, diğeri 351/962'de vefat etmiştir. Ancak bu senedde kimin kastedildiği tespit edilememiştir.

**Muhammed b. Abdirrahman el-Medenî** (öl. ?): Başvurulan kaynaklarda bu râvi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır.

**Muhammed b. Abdulvâhid el-Kûfî** (öl. ?): Bu râvi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

**Muhammed b. Ebî Bekr el-Ensârî** (öl. 132/749): Muhammed b. Ebî Bekr b. Muhammed b. 'Amr b. Hâzm Ebû 'Abdumelik el-Ensârî.

<sup>60</sup> İbn 'Asâkir, rivâyetini Mu'âfi b. Zekerîyâ'dan aldığı için sadece Mu'âfi b. Zekerîyâ'nın râvileri tanıtılacaktır.

<sup>61</sup> Zehebî, *Siyer*, 16/544-546.

<sup>62</sup> Hatîb, *Târîh*, , 13/231.

<sup>63</sup> Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî ed-Dârimî, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâi ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmud İbrâhîm Zâyid (Haleb: Dâru'l-va'yî, 1396), 1/241; Hatîb, *Târîh*, 8/380-382; Zehebî, *Târîh*, 7/353; İbn Hacer, *Lisân*, 3/81.



72 yıl yaşamıştır. Nesâî, sika olduğunu ifade etmiştir.<sup>64</sup> Yukarıdaki bilgilere göre bu râvinin doğumu ile Hz. 'Ubâde'nin vefatı arasında yaklaşık 30 yıl olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ikisinin arasında bir râvinin sakit edildiği, yani "isnadında kopukluk" olduğu anlaşılmaktadır.

'Ubâde b. Şâmit (öl. 34/654): Sahabidir. 'Ubâde b. Şâmit b. Kaş b. Asrâm b. Fihr b. Sa'leb b. Ğanm b. Sâlim b. 'Avf b. 'Amr b. 'Avf b. Hazrec (ra.). 72 yaşında vefat etmiştir.<sup>65</sup>

#### 4.1.3. İsnadın Değerlendirilmesi

Senedde yer alan üç râvi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır. Bunun yanında senedde bulunan Hasan b. Ali b. Zekerriyya b. Salih Ebû Sa'id el-Başrî el-'Adevî "hadîs uydurma" ile cerh edilmiştir. Bu bilgiler ışığında rivâyetin "şedîdu'd-da'f" = "çok zayıf", hatta "mevzu" olduğu anlaşılmaktadır. İbn Hacer ise konuyla ilgili *el-İşâbe*'sindeki 'Ubâde b. Şâmit'a (ra.) izafe edilen bu rivâyet hakkında, "isnadı zayıf" olduğunu belirtmiştir.<sup>66</sup> İbn Hacer'in böyle bir değerlendirmede bulunmasının nedeni tespit edilememiştir. Çünkü *Lisânu'l-Mîzân* adlı eserinde kendisi bu râvi aleyhinde söylenen ağır cerh lafızlarına yer vermiştir.<sup>67</sup>

### 5. DİĞER RİVÂYETLER

Konuyla ilgili tâbî'ünün küçüklerinden ve meğâzî uzmanı olan Musa b. 'Ukbe el-Kureşî'den (öl. 141/758) de bir haber nakledilmiş ve bu rivâyetin tercümesi 'Ubâde b. Şâmit'ten (ra.) gelen habere çok benzemektedir.<sup>68</sup> Bu rivâyette ise Hz. Ebû Bekr döneminde Hişâm b. 'Âs b. Vâil, Nu'aym b. 'Abdillah ve adı belirtilmeyen bir kişi ile beraber Rum kralına (Herakleios'a) elçi gönderildikleri bilgisi yer almaktadır. Bu iki rivâyetin birbirine bu kadar çok benzemesi, adı belirtilmeyen sahabinin 'Ubâde b. Şâmit (ra.) olduğu kanaatini güçlendirse de iki eserdeki isnadların farklı oluşları bizi bu bilgiye kesin olarak götürmemektedir.

<sup>64</sup> Zehebî, *Târîh*, 3/726; İbn Hacer, *Tehzîb*, 9/69.

<sup>65</sup> Ebû Nu'aym, *Ma'rifetu's-şahâbe*, thk. 'Âdil b. Yusuf el-'Azâzî (Riyad: Dâru'l-vatan, 1419/1998), 4/1919.

<sup>66</sup> İbn Hacer, *İşâbe*, 4/478.

<sup>67</sup> Detaylı bilgi için k. İbn Hacer, *Lisân*, 3/80-84.

<sup>68</sup> Bk. Ebû Nu'aym, *Delâil*, 50-51.

Bunların yanında konuyla ilgili İbn Zafer (öl. 565/1169), senedsiz olarak *Hayru'l-bişer* adlı eserinde sahabeden Dıhye b. Hâlıfe ve Cübeyr b. Mut'im'a nispet ettiği rivâyetlerle birlikte Hâkım b. Hizâm'a (öl. 54/673) da bir haber izafe etmiştir.<sup>69</sup> İbn Hâcer de konuyla ilgili el-Meĥâmilî'nin *Emâli* adlı eserinde, Ebû Süfyan'dan (ra.) naklen bir rivâyete yer verdiğini belirtmiştir. Ancak İbn Hâcer'in adını zikrettiği esere ulaşamadığı için bu haber tespit edilememiş ve İbn Hâcer de bu rivâyet hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Fakat bu rivâyetin akabinde Ebû Nu'aym'ın *Delâil*'inde geçen habere yer vermiş ve isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir.<sup>70</sup>

İbn Teymiyye (öl. 728/1327) de konuyla ilgili eserinde Muğîre b. Şu'be (ra.) (öl. 50/669), Mısır Kralı Muĥavĥis'in yanına gittiğinde, kralın, ona peygamberlerin ve Hz. Peygamber'in resimlerini gösterdiğini ifade eden bilgilere yer vermiştir.<sup>71</sup>

Son olarak Sa'lebî (öl. 427/1035),<sup>72</sup> Vâhîdî (öl. 468/1076)<sup>73</sup> ve Sem'ânî (öl. 489/1096)<sup>74</sup> gibi bazı müfessirlerin tefsir kitaplarında Bakara suresinin 248. ayetinde geçen ve sandık olarak tefsir edilen "et-Tâbût" denilen nesnenin içinde de peygamberlerin resimlerinin bulunduğu dair bilgiler mevcuttur.

## SONUÇ

Kaynaklarda, bu çalışmayla ilgili tespit edilen haberlerin bir kısmı kısa, bir kısmı ise uzun bir şekilde nakledilmiştir. Bu itibarla, rivâyetler arasında metin farklılıkları bulunmaktadır. Bunları şu şekilde özetle-

<sup>69</sup> Muhammed b. 'Abdillâh b. Muhammed İbn Zafer es-Şıĥallî el-Mekkî el-Hamevî, *Hayru'l-bişer bi hayri'l-beşer* (Beyrut: Dâru'l-kutûbi'l-'ilmiyye, 2010), 158-159.

<sup>70</sup> Aĥmed b. Ali b. Hâcer el-'Asĥalân, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şaĥîhi'l-Buhârî* (Beyrût: Dâru'l-kutûbi'l-'ilmiyye, 1424/2003), 8/276-277.

<sup>71</sup> Ebû'l-Abbas Aĥmed b. Abdilâlîm el-Harrânî el-Hanbelî İbn Teymiyye, *el-Cevâbu's-şâĥih limen beddele Dîne'l-Mesîĥ* (Suudi Arabistan: Dâru'l-'âsime, 1419/1999), 5/185.

<sup>72</sup> Ebû İshâk Aĥmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'an*, thk. Ebû Muhammed b. 'Âşûr (Beyrut: Dâru ihyâu't-turâsi'l-'Arabî, 1422/2002), 2/212.

<sup>73</sup> Ebû'l-Hasan Ali b. Aĥmed b. Muhammed el- Vâhîdî, *el-Vasit fî tefsiri'l-Kur'âni'l-meĥt*, thk. 'Âdil Aĥmed 'Abdü'l-Mevcût ve diğeri (Beyrut: Dâru'l-kutûbi'l-'ilmiyye, 1415/1994), 1/358.

<sup>74</sup> Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. 'Abdilcebbâr es-Sem'ânî, *Tefsiru'l-Kur'an*, thk. Yâsir b. İbrâhîm – Ganîm b. 'Abbâs b. Ganîm (Riyad: Dâru'l-vatan, 1418/1997), 1/251.

mek mümkündür: Buḥârî'nin naklettiği haberde “Cübeyr b. Mut'ım ticaret için Şam'a giderken Ehl-i Kitap'tan bir kişinin kendisine Hz. Peygamber'in resmini gösterdiğini ve son peygamber olduğunu söylediğini” belirtmektedir. Taberânî'nin Mûsâ b. Harûn'dan tahdis ettiği ile Âcurrî, Ebû Nu'aym ve Beyhaḳî'nin Cübeyr b. Mut'ım'a izafe ettikleri rivâyette ise yukarıdaki bilgilere ilaveten Hz. Ebû Bekr'in resminin de gösterildiğini ve onun Hz. Peygamber'den sonra halife olacağını söylediği malumatı da geçmektedir. Taberânî'nin diğer rivâyetinde ise sadece Hz. Peygamber'in resmi ile ilgili bilgi bulunmakta ve Cübeyr b. Mut'ım, resimleri gördükten sonra Hz. Muhammed (sas.) ile buluşmuştur. Fakat resimlerden hiç bahsetmeden sadece başka yerde başına gelen bir olayı Hz. Peygamber'e anlatmıştır.

Dıhye b. Ḥalîfe'ye nispet edilen rivâyetlerin tümü birbirine benzer şekilde nakledilmiştir. Bu haberlerde yukarıdaki bilgilere ilaveten Hz. Ömer'in resmi ve halifeliği hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Dıhye b. Ḥalîfe'ye izafe edilen rivâyetlerin farklı ve önemli bir yönü daha vardır. O da bizzat Hz. Peygamber tarafından Dıhye b. Ḥalîfe'nin Rum kralına gönderilmesidir.

'Ubâde b. Şâmıt ile Hişâm b. 'Âs'a izafe edilen ve Musa b. Uḳbe'nin sahabe ismi vermeden getirdiği rivâyetin metinleri uzun olduğu için doğal olarak biraz farklılıklar vardır. Bu haberlerde ise halifeler hakkında herhangi bir malumat mevcut değildir. Farklı olarak Hz. Peygamber'in resmi yanında bir haberde on dört; diğerinde ise dokuz peygamberin resimleri ile ilgili bilgiler de yer almaktadır. Bu rivâyetlerde adları zikredilen sahabiler Hz. Ebû Bekr döneminde ilk önce Şam meliki Cebele'ye daha sonra Rum kralına gittikleri bilgisi geçmektedir.

İsnad açısından rivâyetlere bakıldığında bunlardan Muhammed b. Cübeyr'den Cübeyr b. Mut'ım'a izafe edilen haberlerden sadece Buḥârî ile Beyhaḳî'nin kendi sened zincirleri ile aktardıkları rivâyetlerin isnadları muttasıl olduğu sonucuna varılmıştır. Diğerlerinin rivâyet zincirinde yer alan bazı râvilerin bazıları ile likânın/karşılaşmalarının olup olmadığı tespit edilememiştir. Bu nedenle bu haberler için isnadlarının muttasıl olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun yanında senedlerinde Ümmü Osman bint Sa'îd ve Muhammed b. Ömer b. İbrâhîm adlı râviler bulunmaktadır. Başvurulan kaynaklarda ise bu iki şahıs

hakkında cerh ve ta'dîl yönünden herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Dolayısıyla Muhammed b. Cübeyr'den Cübeyr b. Mut'im'a izafe edilen haberlerin isnadlarının tümünde mechûl (bilinmeyen) iki râvinin olduğu tespit edilmiş ve buna göre senedlerinin tümünün zayıf olduğu kanaatine varılmıştır. Ayrıca Âcurrî, Ebû Nu'aym ve Beyhaqî'nin eserlerinde kaydettikleri senedlerde yer alan 'Abdullah b. Şebîb cerh edilmiştir. Dolayısıyla bu tarikle gelen isnadların ise "çok zayıf" olduğunu söylemek mümkündür. Ali b. Rabâh'tan Cübeyr b. Mut'im'a izafe edilen haberin senedinde yer alan İbn Lehî'a ve Miqdâm b. Dâvûd adındaki râviler de cerh edilmişlerdir. Bu bilgiler ışığında söz konusu rivâyetin senedinin de zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

Dıhye b. Hâlıfe'ye izafe edilen rivâyetin isnadı muttasıldır. Ancak senedde yer alan râvilerden ikisinin zayıf, birisinin de çok zayıf olduğu tespit edilmiş ve bu üç râvi, Dıhye b. Hâlıfe (ra.) vasıtasıyla gelen konuyla ilgili bütün haberlerde mevcuttur. Dolayısıyla bu tarikle gelen haberlerin isnadlarının tümünün zayıf, "şedîdu'd-da'f" = "çok zayıf"; hatta "mevzu" olduğunu söylemek mümkündür.

Hişâm b. 'Âs'a (ra.) izafe edilen haberin senedinde yer alan 'Abdullah b. İdrîs ve 'Abdulaziz b. Müslim b. İdrîs adındaki râviler başvurulan kaynaklarda haklarında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Sonuç itibarıyla isnadında iki mechûl râvi olduğu için zayıf bir rivâyet olduğu anlaşılmaktadır.

'Ubâde b. Şâmî'ta (ra.) izafe edilen rivâyetin senedinde yer alan üç râvi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır. Ayrıca senedde bulunan Hasan b. Ali b. Zekeriyya b. Salih Ebû Sa'îd el-Başrî el-'Adevî "hadîs uydurma" ile cerh edilmiştir. Bu bilgiler ışığında rivâyetin "şedîdu'd-da'f" = "çok zayıf", hatta "mevzu" olduğu anlaşılmaktadır.

Bunun yanında Ehl-i Kitaptan bazı kişilerin henüz Peygamberimiz dünyaya gelmeden önce kendi kutsal metinlerinde son peygamberin özelliklerine dayanarak çizimler yapmış olmaları aklen mümkün görülmektedir. Daha sonra bu tasvîr edilen şeyler de başkalarının eline geçmiş, ancak İslâm'ın tasvîr/resimlere bakışı olumsuz olduğu için bu çizilen şeyleri gören sahabiler önemsememiş olabilirler. Ancak günümüze denk bu kadar önemli olan bu resimlerle ilgili somut olarak herhangi bir belgenin ortaya çıkmaması, bu haberlerin doğruluğu konusunda

ciddi sıkıntılarının olduğuna dair bir işarettir. Keza diğer sahîh hadîslere kıyaslandığında bu rivâyetlerin metinlerinde de problemler olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Özetle isnad açısından rivâyetlere bakıldığında bu haberlerden hiçbirinin isnadı “sahîh” veya “hasen” derecesinde olmadığı sonucuna varılmıştır. Hatta ‘Ubâde b. Şâmıt (ra.) ile Dîhye b. Hâlıfe’ye (ra.) nispet edilen haberlerin, i’tibâr için dahi alınamayacak derecede çok zayıf oldukları tespit edilmiştir.

### KAYNAKÇA

- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Huseyn el-Âcurrî. *Kitâbu’ş-şeria’*. Thk. ‘Abdullah b. Ömer b. Süleymân ed-Dümeycî. 6 Cilt. Riyâd: Dâru’l-vatan, 1418/1997.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. *Silsiletü’l-ehâdisü’l-dâ’ife ve’l-mevzû’a ve eseruhü’s-seyyie fi’l-ümmeti*. 14 Cilt. Riyad: y.y., 1425/2004.
- Ali el-Muttaķî, ‘Alâuddîn Ali b. Hîsâmî’-d-Dîn el-Hindî. *Kenzu’l-‘ummâl fi süneni’l-aķvâli ve’l-ef’âli*. 14 Cilt. b.y.: Muessesetü’r-risâle, 5. Basım, 1401/1981.
- Beyhaķî, Ebû Bekr Aķmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhaķî. *Delâilu’n-nübüvve ve ma’rifetu aķvâli sâhibi’ş-şaria’*. Thk. Abdülmu’tî Ķal’acî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, 1405/1985.
- Buķârî, Ebû ‘Abdillah Muhammed b. İsmâil el-Buķârî. *Târiķu’l-kebir*. Thk. Mustafa ‘Abdülķâdir Aķmed ‘Arâ. 9 Cilt. Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, 1422/2001.
- Ebû Nu’aym, Aķmed b. ‘Abdillah el-Asbahânî. *Delâilu’n-nübüvve*. Nşr. Muhammed Ravvâs Ķal’acî-‘Abdulber ‘Abbâs. Beyrut: Dâru’n-nefâis, 1406/1986.
- Ebû Nu’aym, Aķmed b. ‘Abdillah el-Asbahânî. *Târiķu Asbahân (Aķbâru Asbahân)*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, 1410/1990.
- Ebû Nu’aym, Aķmed b. ‘Abdillah el-Asbahânî. *Ma’rifetu’ş-şahâbe*. Thk. ‘Âdil b. Yusuf el-‘Azâzî. 17 Cilt. Riyad: Dâru’l-vatan, 1419/1998.
- Ķatîb, Ebû Bekr Aķmed b. Ali b. Sâbit el-Ķatîb el-BaĶdâdî. *Târiķu BaĶdâd*. Thk. Beşâr ‘Avâd Ma’rûf. 17 Cilt. Beyrut: Dâru’l-ĝarbi’l-İslâmî, 1422/2002.

- Heyet (İbrâhîm Mustafâ-Ahmed ez-Zeyyât-Hâmîd 'Abdülkâdir-Muhammed en-Necâr). *el-Mu'cemü'l-vesît*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'd-da'Ve, ts.
- Heysemî, Ebû'l-Hasan Nureddîn Ali b. Ebî Bekr b. Sülayman el-Heysemî. *Mecma'u'z-zevâid ve menbe'u'l-fevâid*. Thk. Husâmeddîn el-Çutsî. 10 Cilt. Kahire: Mekrebetu'l-çutsî, 1414/1994.
- İbn 'Abdilberr, Ebû 'Amr Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. 'Abdilberr el-Çurtubî en-Nemirî. *el-İst'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. thk. 'Âdil Mürşid. Beyrut: Dâru'l-a'lâm, 1423/2002.
- İbn 'Asâkir, Ali b. Hasen b. 'Asâkir. *Târîhu medîneti Dimaşk*. Thk. 'Amr b. Ğarâme el-'Amrevî. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fîkr, 1415-1421/1995-2001.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs et-Temîmî er-Râzî. 9 Cilt. *el-Cerh ve't-tâdil*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1371-1373/1952-1953.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-'Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-'Askalânî. *el-İşâbe fî temyîzi'ş-şahâbe*. Beyrut: y.y., ts. (ofset baskı).
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-'Askalânî. *Lisânü'l-Mizân*. Thk. Abdulfettah Ebû Ğudde. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-beşâiru'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-'Askalânî. *Takrîbu't-Tehzîb*. Thk. Muhammed 'Avvâme. Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1406/1986.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-'Askalânî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 4 Cilt. Beyrut: y.y., 1421/2001.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî ed-Dârimî el-Bustî. *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâi ve'l-metrûkîn*. Thk. Mahmud İbrâhîm Zâyid. 3 Cilt. Haleb: Dâru'l-va'yî, 1396.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî ed-Dârimî el-Bustî. *es-Sikât*. 9 Cilt. Haydarabat: Dâiretu'l-me'ârifî'l-Osmâniyye, 1393-1403/1973-1983.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fedâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Çureşî. *Tefsîrü'l-Çur'âni'l-'azîm*. Thk. Abdülaziz Ğanîm-Muhammed Ahmed Âşûr-Muhammed İbrâhîm el-Benâ. 8 Cilt. Kahire: y.y., ts.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fedâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Çureşî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*.

- Thk. 'Abdullah b. 'Abdilmuhsin et-Turkî. 21 Cilt. b.y.: Dâru hicre, 1424/2003.
- İbn Sam'un, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Aḥmed el-Bağdâdî. *Emâli*. Thk. Âmir Hasen Sabrî. Beyrut: y.y., 1423/2002.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Aḥmed b. Abdilâlîm el-Harrânî el-Hanbelî. *el-Cevâbu's-şâhîh limen beddele Dîne'l-Mesîh*. 6 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-'âsime, 2. Basım, 1419/1999.
- İbn Zafer, Muhammed b. 'Abdullah b. Muhammed İbn Zafer es-Şıkkâlî el-Mekkî el-Hamevî. *Ḥayru'l-bişer bi hayri'l-beşer*. Beyrut: Dâru'l-kutûbi'l-'ilmiyye, 2010.
- İbnü'l-Esir, Mecduddîn Ebü's-Se'âdât el-Mübârek b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *en-Nihâye fi ğaribi'l-hadisi ve'l-eser*. Thk. Tâhir Aḥmed ez-Zâvî-Mahmûd Aḥmed et-Tanâhî. 5 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-'ilmiyye, 1399/1979.
- İşhâk b. İbrâhîm b. Muhammed b. Hâzim b. Suneyn Ebü'l-Kâsım el-Huttelî. *Kitâbu'd-dibâc*. Thk. İbrâhîm Salih. b.y.: Dâru'l-beşâir, 1994.
- İsmâil b. Muhammed b. Fazl b. Ali el-Kureşî el-Asbahânî. *Delâilu'n-nübüvve*. Thk. Muhammed Muhammed el-Heddâd. Riyad: Dâru taybe, 1409.
- Ḳâḍî Ebü'l-Hüseyn, el-Ḳâḍî 'Abdulcebbâr b. Aḥmed b. 'Abdulcebbâr el-Hemezânî Ebü'l-Hüseyn el-Mu'tezilî. *Tesbitu delâilu'n-nübüvve*, 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Mustafâ, ts. (şamile).
- Ḳastalânî, Aḥmed b. Muhammed el-Ḳastalânî. *el-Mevâhibu'l-ledunniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye*. Thk. Salih Aḥmed eş-Şâmî. 4 Cilt. b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2. Basım 1425/2004.
- Mizzî, Yusuf b. Abdirrahmân b. Yusuf el-Mizzî. *Tehzîbu'l-Kemâl fi esmâ'ir-ricâl*. Thk. Beşâr 'Avâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Muessesetü'r-risâle. 1400/1988.
- Mu'âfi b. Zekeriyya, Ebü'l-Ferac el-Mu'âfi b. Zekeriyya b. Yahya el-Cerîrî en-Nehrevânî. *el-Celîsu's-şâlih el-kâfi ve'l-enîsu'n-nâşih eş-şâfi*. Thk. Abdülkerim Sâmi el-Cündî. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1426/2005.
- Muhammed er-Rebî'î, Ebü Süleyman Muhammed b. 'Abdillâh b. Aḥmed er-Rebî'î ed-Dımaşķî. *Târîhu mevlidi 'ulemâi ve vefiyâtilim*. Thk. 'Abdullah b. Aḥmed b. Süleyman. 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-'âsime, 1410.
- Râfi'î, Abdülkerim b. Muhammed b. Abdülkerim, Ebü'l-Kâsım er-Râfi'î el-

- Qazvîni. *ed-Tedvîn fî aḥbâri Qazvîn*. Thk. ‘Azizullâh el-A’târitî. 4 Cilt. by.: Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, 1408/1987.
- Sa’lebî, Ebû İshâk Aḥmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa’lebî. *el-Kesf ve’l-beyân ‘an tefsîri’l-Ḳur’ân*. Thk. Ebû Muhammed b. ‘Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâu’t-turâsi’l-‘Arabî, 1422/2002.
- Sem’ânî, Ebü’l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. ‘Abdilcebbâr es-Sem’ânî. *Tefsîru’l-Ḳur’ân*. Thk. Yâsir b. İbrâhîm – Ğanîm b. ‘Abbâs b. Ğanîm. Riyad: Dâru’l-vatan, 1418/1997.
- Taberânî, Ebü’l-Ḳâsım Süleyman b. Aḥmed. *el-Mu’cemu’l-kebir*. Thk. Ḥamdî Abdülmecîd es-Silefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.
- Taberânî, Ebü’l-Ḳâsım Süleyman b. Aḥmed. *el-Mu’cemu’l-‘evsat*. 10 Cilt. Kahire: Dâru’l-Harameyn, 1415/1995.
- Vâḥidî, Ebü’l-Hasan Ali b. Aḥmed b. Muhammed el- Vâḥidî. *el-Vasit fî tefsîri’l-Ḳur’âni’l-mecîd*. Thk. ‘Âdil Aḥmed ‘Abdü’l-Mevcût – Ali Muhammed Mu’avviḍ – Aḥmed Muhammed Şıra – Aḥmed ‘Abdü’l-Ğanî – Abdurrâhmân ‘Uveys. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-kutübi’l-‘ilmiyye, 1415/1994.
- Zehebî, Ebû ‘Abdillah Muhammed b. Aḥmed b. Osman ez-Zehebî. *Mîzânü’l-‘itidâl fî nakdi’r-ricâl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-ma’rife, 1382/1963.
- Zehebî, Ebû ‘Abdillah Muhammed b. Aḥmed b. Osman ez-Zehebî. *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*. 25 Cilt. Beyrut: Muessesetü’r-risâle, 1402-1409/1982-1988.
- Zehebî, Ebû ‘Abdillah Muhammed b. Aḥmed b. Osman ez-Zehebî. *Târîḥu’l-İslâm ve vefeyâtü’l-meşâhîr ve’l-a’lâm*. Thk. Beşâr ‘Avvâd Ma’rûf. 15 Cilt. b.y.: Dâru’l-ğarbi’l-İslâm, 2003.
- Zehebî, Ebû ‘Abdillah Muhammed b. Aḥmed b. Osman ez-Zehebî. *Târîḥu’l-İslâm ve vefeyâtü’l-meşâhîr ve’l-a’lâm*. Trc. Muzaffer Can. 6 Cilt. b.y.: Cantaş Yayınları, ts.
- Ziriklî, Ḥayruddîn b. Mahmud b. Muhammed ez-Ziriklî ed-Dımaşqî. *el-A’lâm*. b.y.: Dâru’l-‘ilmi li’l-Meyâyîn, 15. Basım, 2002.